

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. Н. КАРАЗІНА

Кафедра міжнародних відносин, міжнародної інформації та безпеки

КОМПЛЕКС НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

з дисципліни
«ГЛОБАЛЬНА БЕЗПЕКА ТА МІЖНАРОДНІ КОНФЛІКТИ»

рівень вищої освіти: другий (магістерський)

галузь знань: 29 «Міжнародні відносини»

спеціальність: 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»

освітня програма «Міжнародна інформаційна безпека»

вид дисципліни: обов'язкова

факультет Міжнародних економічних відносин та туристичного бізнесу

Укладачі: доктор наук з державного управління, професор, Солових В.П.
канд. юрид. наук, Зіняк Л. В.

2020 / 2021 навчальний рік

1. НАВЧАЛЬНИЙ КОНТЕНТ (РОЗШИРЕНИЙ ПЛАН ЛЕКЦІЙ)

Лекція 1: Теорія та практика проблем глобальної безпеки. Феномен міжнародного конфлікту у світовій політиці.

Час проведення – 2 год.

Роль безпеки для суверенітету держави, стабільності в регіоні, миру у світі. Основні проблеми міжнародної безпеки. Філософський, політологічний та правовий зміст національної та міжнародної безпеки. Основні поняття та категорії системи безпеки. Безпека як соціальна система. Теоретичні підходи до сутності міжнародних конфліктів. Взаємозв'язок з між національними інтересами та міжнародними конфліктами. Гносеологія виникнення напруги у міжнародних відносинах.

Міжнародні конфлікти в системі сучасних міжнародних відносин. Проблема наукового визначення міжнародного конфлікту. Суб'єкти та характерні особливості міжнародного конфлікту. Міжнародна криза як специфічна форма міжнародного конфлікту. Зв'язок насилля та міжнародного конфлікту.

Література:

Основна: 2, 3, 5, 7, 10, 11, 15.

Додаткова: 2, 3, 5.

Конспект лекції № 1. Теорія та практика проблем глобальної безпеки. Феномен міжнародного конфлікту у світовій політиці.

1. Основні проблеми міжнародної безпеки.
2. Теоретичні підходи до сутності міжнародних конфліктів.
3. Міжнародні конфлікти в системі сучасних міжнародних відносин.

Мета лекції: *Ознайомлення слухачів зі структурою дисципліни, поняттям міжнародних конфліктів, джерелами їхнього виникнення, взаємозв'язком між національними інтересами і міжнародними конфліктами, визначення гносеологічних аспектів виникнення конфліктів у міжнародних відносинах.*

1. Основні проблеми міжнародної безпеки.

Конфлікти є невіддільною частиною міжнародної взаємодії. Побутує думка, згідно з якою політичним відносинам властиві конфлікти, зумовлені зіткненням національних інтересів. Не випадково деякі політологи саме у конфліктах та їх урегулюванні вбачають суть зовнішньої політики.

Із закінченням холодної війни, виникненням нових держав після розпаду Радянського Союзу та Югославії у системі міжнародних відносин відбулися фундаментальні зміни. Змінилися також характер і природа міжнародних конфліктів. Проблемам виникнення, ескалації та вирішення конфліктів “нового покоління” належить сьогодні значне місце у дослідженнях науковців усіх галузей науки. Фахівці в усіх державах світу та міжнародних організаціях приділяють значну увагу проблемі джерел та форм конфлікту, оскільки розгляд саме цих питань дає можливість вироблення нових стратегій і засобів запобігання та вирішення конфліктів.

Міжнародна політика – одна із сфер політичного життя суспільства, а її об'єктивна зумовленість породжена існуванням міжнародних відносин – різноманітних господарських, культурних та інших взаємин між націями – державами і наддержавними утвореннями. Ці взаємини набувають політичного характеру тією мірою, якою вони невіддільні від владарювання в широкому розумінні – від диктату однієї держави над іншою до партнерства і співробітництва.

Як підвалина політики міжнародні взаємини утворюють певну систему. Дж. Розенау К. Норр вбачають у цьому макроскопічну невіддільну складову конфліктності – явище дії протидії національних суспільних структур, в основі яких істотне місце належить конфліктам, натиску і сумнівам великих організацій, можливостям та обмеженості інститутів. І все це своєю чергою залежить від наявності та характеристики географічного положення, матеріальних ресурсів, технічних можливостей, гармонійності системи цінностей, соціальної мобільності, політичного устрою.

Р. Арон наголошує, що міжнародні відносини – це відносини між політичними одиницями. Основною одиницею зовнішньої політики і компонентом міжнародної системи виступає держава, хоча деякі політологи вважають, що нею є нація. Мабуть, перше твердження продуктивніше, оскільки держава – це єдиний загальнонаціональний інститут, який уповноважений здійснювати зовнішню політику. А. Галкін і Ф. Бурлацький виправдовують цей підхід тим, що держава – основний інститут національної політичної системи. Вихід у сферу міжнародних відносин мають практично всі елементи політичної системи, в тому числі партії та інші політичні організації. Проте головним учасником держава. Виходячи з цього тлумачиться система міждержавних зв'язків

Так, М. Каштан виокремлює різні варіанти розстановки сил (організацій, держав, груп держав). Відповідно можливі різні типи міжнародних систем: балансу сил, вільної біполярності, жорсткої біполярності, універсальності, ієрархічності та системи “вето”.

Аналізуючи ці системи український вчений О. Семків визначав зовнішню політику як діяльність (мистецтво) щодо втілення в життя (шляхом насильницького нав'язування або узгодження) групових державних інтересів. Як і будь-яка діяльність, зовнішня політика має різні грані. Це насамперед її суб'єкти. Йдеться не тільки про суверенні держави, а і про їх коаліції, союзи і блоки. Дедалі більшого значення набувають наддержавні утворення. Соціальна природа зовнішньої політики та її конфліктність тлумачаться по-різному. Існує концепція, за якою ця політика розглядається як біологічне явище. Г. Моргентау виводить закони, які керують політикою, з природи людини. Вихідний пункт філософського вивчення війни і миру (а це одна з основних проблем зовнішньої політики), зазначає І. Горовіц, міститься в самій людині. Тому і пояснення політики треба починати з пізнання природи окремої людини, індивідуального життя, де пріоритетне місце посідає “інстинктивна агресивність, зумовлена природним егоїзмом людей”. Вважається, що чим примітивніша суспільна організація людей, тим простіші механізми трансформації “природного зла” людини в політичну агресію.

Говорячи про міжнародну політику як про одну із сфер суспільного життя, варто зазначити, що досить поширеним є психологічний підхід до зовнішньої політики. У. Фулбрайт вважає основою цієї політики “непоясненні спонукання людської натури”. Зокрема, причини і наслідки воєн він вважає сферою патології, що більше пов'язані з підсвідомим почуттям хворобливого самолюбства, аніж із тверезим розрахунком вигод і переваг. Фактично йдеться про роль особи в історії. Звідси всі найсерйозніші міжнародно-політичні і воєнно-політичні конфлікти набувають психологічного характеру. А отже, їх подолання – це психологічна проблема.

Згідно з психологічним підходом виникло і кілька концепцій зовнішньої політики. Одна з них проголошує вирішальним чинником формування цієї політики емоційний стан

громадськості і панівних верств. Наприклад, стверджується, що США – це суспільство, що прагне стресів. І саме це ключ для розуміння і минулого, і майбутнього американської зовнішньої політики.

Ірраціональне спрямування передбачає пояснення зовнішньополітичних діянь фатальним збігом обставин, на які державні діячі безсилі впливати. На цих засадах будується “теорія образу”. Вона полягає в тому, що люди в політиці, в тому числі міжнародній, реагують не на реальний зовнішній світ, а на його образ, “міф”, який створюється в їхній уяві, а він може бути неадекватним об’єктові. Значною мірою таким чином Мішель Колон пояснював дії НАТО в Югославії. Ірраціональною є також концепція, що намагається пояснити світову політику спонтанними міграціями населення, що не підлягають розумному упорядкуванню.

Є намагання вивести зовнішню політику зі сфери ідеології. Зокрема, міждержавні конфлікти, війни, експансії пояснюються ідеологією націоналізму.

Марксистська концепція виводить зовнішню політику насамперед соціально-економічними передумовами. За цією концепцією зовнішня політика як породження відносин всередині держави і продовження внутрішньої політики призначена забезпечити досягнення певних соціальних цілей пануючого класу за межами національної державності.

Як своєрідна ситуація конфлікти є органічною частиною політичного і загалом усього соціального життя. Оцінювання конфліктів політологами неоднакове. Ті з них, хто притримуються засад структурного функціоналізму, розглядають конфлікти як негативне, дисфункціональне і дестабілізуюче явище. Прихильники теорії соціальних конфліктів, критикуючи утопічні концепції соціальної рівноваги, протиріччя і конфлікти вважають альтернативними характеристиками нормального суспільства.

Найвагоміший внесок у розробку проблеми взаємозв’язку збалансованості, консенсусу і конфлікту в сучасному постіндустріальному суспільстві зробив Р. Дарендорф.

Його основна теза – людська свобода існує тільки у світі регульованого конфлікту, вільного ринкового господарства, широкої гласності, упорядкованих політичних дискусій, які формують конституцію свободи. Р. Дарендорф вважає, що будь-яке здорове суспільство визнає конфлікти. За його класифікацією існує 15 типів соціальних конфліктів – від сімейних сварок до міжнародних протиріч. Власне кажучи, цей політолог схиляється до позиції Гоббса, який стверджує, що згуртованість суспільства досягається завдяки примусу більшості меншістю тих, хто має владу. Кожний соціальний конфлікт є викликом, який потребує раціонального врегулювання суспільних суперечностей і встановлення контролю над ними. Тобто конфлікти розглядаються як спосіб саморегулювання і забезпечення стабільного стану суспільства.

Як у політичному житті всередині держав, так і у відносинах між ними можливий стан стабільності і нестабільності. Щодо першого, то це атрибут еволюційного руху в системі міжнародних відносин. Він забезпечує вдосконалення системи без значних втрат, неминучих при революційних катаклізмах.

Слід розрізняти статичну міжнародну стабільність, у тому числі стагнаційну (наприклад, взаємини між Північчю і Півднем), а також конфронтаційну (холодна війна), і динамічну, яка передбачає не гарантії збереження того, що є, а сприяння зростанню спільного. При цьому зміст міждержавного спілкування зміщується від бажання знайти союзників (щоб нав’язати узгоджену волю іншим) до прагнення максимально розширити сферу спільних інтересів. Така стабільність позбавляє від страху перед змінами, дає змогу виграти шляхом оптимізації і водночас більш швидкого і не менш рівномірного розвитку системи міжнародних відносин.

Нестабільність – імовірність стрибкоподібного розвитку системи міжнародних відносин. Такий тип розвитку різко посилює невизначеність у політичному житті, робить розвиток менш передбачуваним. Разом з тим нестабільність може мати позитивні наслідки – дати якісний стрибок, що докорінно поліпшує стан системи міждержавних взаємин, і врешті

спричинює стабільність.

Конфлікт і його прояви аналізують сьогодні всі науки, які вивчають людину, соціальні групи, суспільство і державу – теорія міжнародних відносин, політологія, соціологія, історія, юриспруденція, економіка, математика та ін. Взаємне проникнення та інтеграція цих наук визначають високий ступінь міждисциплінарності дисципліни, якій притаманні тенденції до використання широкого методологічного арсеналу та різностороннього емпіричного матеріалу. Проблема полягає в тому, щоб виявити, що належать безпосередньо до галузі міжнародних конфліктів, позначити основні підходи можливого розгляду цього явища і показати, як у такому конфлікті здійснюється взаємодія безлічі різноманітних факторів, що формують загальний вектор розвитку системи міжнародних відносин. Конфлікт треба розглядати і як соціально-політичне явище, і як процес, а можна і як засіб переходу від одних політичних дій до інших, як умову зміни системних моделей міжнародних відносин.

Не можна вважати, що розумний шлях пізнання конфлікту як феномену міжнародних відносин тільки один. Але необхідно виокремити предмет розгляду тільки міжнародно-політичних конфліктів, зазначаючи, що цей вид є лише окремим випадком конфлікту взагалі. Безумовно, тут необхідно зазначити, що особисті і групові конфлікти всередині суспільства опосередковано можуть впливати на характер і тип міжнародних конфліктів. Саме в міжнародно-політичних конфліктах, що виникають передусім між державами і міждержавними організаціями, об'єднуються всі інтереси соціумів і мають найбільш чітке вираження. У сфері міждержавних відносин можна знайти прояви найзагальніших закономірностей виникнення конфліктів, що впливають на хід світового розвитку в цілому.

Важливою є проблема визначення міжнародного конфлікту, який розглядають практично всі науки про людину, суспільство та державу.

Цей термін є одним із найбільш дискусійних у політичній науці. Мінливість наукових уявлень про конфліктні явища стимулюється в тому числі й такими факторами, як вплив сучасних тенденцій міжнародного життя, що спричинює тісніше переплетіння інтересів суб'єктів таких відносин, зближення та споріднення об'єктів їхньої взаємодії і, як наслідок, – поширення окремих атрибутів конфлікту на широке коло процесів, що виникають у світовій політиці.

У загальному сенсі міжнародним конфліктом слід вважати взаємодію двох чи більше елементів системи міжнародних відносин, які переслідують взаємовиключні чи взаємонесумісні цілі. У центрі нашого розуміння будуть ті конфлікти, які торкаються існування держави, її основних ознак. Міжнароднополітичний конфлікт – це багатовимірне явище, структуру вимірів якого розглядатимемо далі.

Це визначення прямо пов'язано з дефініцією держави як основного елементу системи міжнародних відносин, яка має такі принципові характеристики, як прагнення до самозбереження, до зміцнення могутності і до створення сприятливого зовнішнього середовища для свого розвитку. Учасник конфлікту ставить перед собою цілі, які вважає досяжними для себе, і одночасно може прагнути до того, щоб стали недосяжними цілі противника.

Для досягнення цілей учасник конфлікту використовує свою могутність (що не ототожнюється з поняттям “сила”). Протидіючі сторони розглядають одна одну як бар'єр на шляху до своїх цілей і як джерело загрози власне цьому рухові.

Використовуючи соціологічні концепції конфлікту, розглянуті в роботах К. Маркса, Г. Зіммеля, Л. Козера, Р. Дарендорфа, можна дійти висновку, що поняття “міжнародний конфлікт” дедалі більше виходить за рамки військових дій, в яких це поняття розглядалося в XIX ст. завдяки афоризму К. фон Клаузевіца про те, що війна є продовженням політики іншими засобами.

Таким чином, поняття “міжнародний конфлікт” насамперед позначає відмінність

прагнень акторів міжнародних відносин; їхню конкретну взаємодію з метою встановлення контролю над неподільними ресурсами; процес і форми такої взаємодії. Із врахуванням того, що в міжнародних відносинах постійно існує такий неподільний об'єкт конфлікту, а саме влада, міжнародний конфлікт стає перманентним атрибутом системи, і постає питання про його регулювання і шляхи вирішення. Концепція дослідження полягає в тому, що міжнародний конфлікт є системним явищем, закономірності виникнення і перебіг якого обумовлені наявними системними параметрами: структурою, ступенем гетерогенності, зв'язками між елементами.

Зважаючи на те, що передусім вивчатимуться конфлікти сучасності, доцільно визначити, що таке постбіполярна система міжнародних відносин. Під нею ми матимемо на увазі об'єктивно існуючу комплексну взаємозалежність учасників міжнародних відносин, основні параметри якої склалися після завершення періоду біполярного протистояння.

Конфліктогенністю міжнародної системи ми вважатимемо загальну якісну оцінку потенціалу конфліктної взаємодії між державами. При спробі дати таку оцінку слід зважати на наявність нерозривного зв'язку між структурними параметрами міжнародної системи і тими конкретними міжнародними конфліктами, що в ній виникають. Конфліктогенність, таким чином, є системним параметром. Вона відображає переважаючі типи і форми конфліктів, їхній дестабілізуючий або стабілізуючий вплив на систему міжнародних відносин у цілому. Крім того, поняття конфліктогенності не означає сукупності окремих конфліктів, натомість є поняттям абстрактним, дослідження якого відбувається із застосуванням системної методології та основною увагою до системного рівня відносин.

2. Теоретичні підходи до сутності міжнародних конфліктів.

Теорією міжнародного конфлікту є систематизоване узагальнене знання про нього. Це уявлення постійно змінюється, оскільки конфлікти вивчають численні дисципліни, а відкриття нових його характеристик чи особливостей постійно створює підстави для переоцінки та зміни теоретичного знання про конфлікт.

Історія досліджує динаміку соціальних явищ, в тому числі й конфліктів. Вона швидко і яскраво може продемонструвати унікальність окремих війн, криз або протистоянь, вказати на неповторювальність кожного прояву світової політики та довести справедливості припущення Геракліта про принципову неможливість двічі увійти в одну й ту саму річку.

Досліджувати світ мінливих явищ надзвичайно складно. Наука потребує експерименту, багаторазового повторення події – лише таким чином можна встановити її причини та передбачити наслідки. Іншими словами, у світі унікальних фактів потрібні узагальнюючі моделі, які фокусували б найважливішу, притаманну всій різноманітності конкретних проявів інформацію. Тому серед безлічі міжнародних конфліктів із своєрідними причинами, унікальними дійовими особами та шляхами розвитку необхідно побачити спільні риси, що залишаються незмінними протягом тисячоліть. На виявлення та аналіз таких рис, як правило, були спрямовані дослідження, результати яких є актуальними і важливими на всі часи. Досить згадати лише класичну працю Фукідида із аналізом причин Пелопоннеської війни: історик одночасно виступив аналітиком, продемонструвавши не лише унікальність цієї події, а і загальні, “позачасові” її риси. Фукідид першим започаткував традицію теоретичного осмислення міжнародного конфлікту.

Суперечливий та дискусійний розвиток поглядів на конфлікт зумовив одночасне існування і в сучасній науці кількох впливових парадигм. Часткове подолання методологічної обмеженості філософських міркувань про конфлікт, слабкий зв'язок із емпіричними даними дали поштовх для розвитку перших наукових уявлень про конфлікт. В їх основі лежить прагнення не просто створити схему або абстрактну систему, в якій знайдеться місце конфлікту, але вибудувати стійкий зв'язок між теоретичними припущеннями про природу,

причини і функції конфлікту та фактами на підтвердження чи спростування таких припущень. Оскільки конфлікт є явищем універсальним, поширеним у багатьох сферах життя, його науково досліджували одночасно декілька дисциплін, кожна з яких використовувала спеціальний поняттєвий апарат, систему методів та емпіричних даних. Внаслідок цього конфлікти різних типів досліджувалися окремо – кожен у своєму контексті. Методологічне об'єднання цих контекстів стало початком становлення конфліктології як окремої наукової дисципліни з цілісним розумінням конфлікту.

Перші конфліктологічні ідеї, що виникали в рамках міфологічного або релігійного способу пізнання, не мали наукового характеру, апелюючи передусім до природних чи надприродних сил. Із еволюцією суспільних відносин, на тлі збільшення кількості проявів конфліктної взаємодії, феномен конфлікту, або в ширшому розумінні – протиріччя, виходить на одне з чільних місць. Вдосконалення суспільної організації та зміцнення стародавніх держав, далеко не поодинокі випадки ворожої взаємодії між давніми військовими демократіями, деспотіями або в інший спосіб організованими одиницями, ставить людину перед проблемою міжнародного конфлікту, який нерідко набував вигляду протистояння общин, племен або протодержав. Мислителі давніх Китаю, Індії, Греції, Риму зробили конфлікт предметом філософської та прикладної думки. Внаслідок чого було вироблено певну критичну масу ідей щодо виникнення, розвитку у та функцій конфлікту в житті суспільства. Окрему увагу було приділено міжнародному конфлікту. Із розвитком науки конфлікт стає об'єктом кількох дисциплін, включаючи історію, логіку, пізніше – теологію, стратегію, залишаючись при цьому важливою філософською проблемою. Вдосконалюючи методи, уточнюючи предмет дослідження, започатковуючи міждисциплінарний підхід, дослідники вже до середини ХХ ст. накопичують і теоретично опрацьовують чималі обсяги фактичного матеріалу, обґрунтовують ряд, а в окремих сферах – навіть цілу логічну систему висновків.

Найсуттєвіші зміни в теоретичному дослідженні міжнародних конфліктів спричинювалися важливими змінами в об'єкті дослідження – міжнародних відносинах – і у предметі дослідження – міжнародних конфліктах. Найвищого свого розвитку класична політична та військова “протоконфліктологія” досягла в роботах Фукідида і Сунь Цзи.

Фактично першим міждержавним конфліктом, в якому сторони усвідомлювали одна одну на рівні великих регіональних держав (чи просто великих держав), стало єгипетсько-хеттське протистояння (початок XIII ст. до н. е.). Результатом такого взаємного визнання стало укладення мирного договору – першого відомого історії прикладу формально-юридичного завершення міжнародного конфлікту. Наступні події: зруйнування Трої століттям пізніше і хвиля переселення народів у Південній Європі та Малій Азії надали фактичний матеріал для народної творчості. У своїх поемах Гомер художньо описав міжнародний конфлікт. Події ж на Близькому Сході – піднесення Ассирії та Вавилонії, підкорення ними ряду сусідніх держав – відображено в перших вавилонських літописах. Так виникла документально засвідчена увага людини до проблеми війни.

Події греко-перських війн, Пелопоннеської війни, війн Александра Македонського, епохи У Ба (“п’яти гегемонів”) у Китаї та боротьби індійських князівств спонукали істориків, філософів і стратегів до детального опису, теоретичних узагальнень та практичних рекомендацій. У цей період з’являються найвизначніші фундаментальні праці Стародавнього світу з питань міждержавної боротьби: трактати Сунь Цзи та У Цзи, “Історія Пелопоннеської війни” Фукідида та “Артхашастра” Каутильї.

Якщо роботи Сунь Цзи та У Цзи присвячені здебільшого проблемам військової та так званої “великої” стратегії, а “Артхашастра” містить набір зовнішньополітичних та загальних “порад”, виписаних детально, але надміру суб’єктивно, то “Історію Пелопоннеської війни” Фукідида справедливо вважають першим прикладом історичного аналізу, націленого на виявлення причин масштабного міжнародного конфлікту – причин, можливих і для інших

ситуацій зі схожою структурою. Завдяки відходу Фукідида від панівної історичної традиції точного опису явищ і його прихильності до їх пояснення, сформувалася потужна та тривала традиція політичного аналізу, яка існує і до сьогодні. Сама ж робота Фукідида й нині посідає провідне місце серед творів, обов'язкових для вивчення майбутніми спеціалістами-конфліктологами.

Звернімося до короткого уривка з “Історії Пелопоннеської війни”, де міститься квінтесенція теоретичних висновків Фукідида стосовно природи міждержавних конфліктів. Це змодельований автором як театральне дійство “мелоський діалог”, в якому мешканці маленького острова Мелос сперечаються із представниками могутніх Афін. Мелос, колонія Спарти, зберігає нейтралітет у Пелопоннеській війні. Афіни ж вимагають приєднання Мелосу до антиспартанської коаліції, погрожуючи в іншому разі повним знищенням міста. Сторони стоять перед споконвічними проблемами зовнішньополітичного вибору, гегемонії, сили та союзницьких зобов'язань. Позиція Мелосу ґрунтується на бажанні залишитися нейтральним, не допомагаючи жодній із сторін конфлікту. Це прагнення мелосці демонструють Афінам, переконуючи, що немає жодних підстав для ризикованої та затратної війни – Мелос не загрожує Афінам. Однак така аргументація виявляється не переконливою. Афіняни не можуть довіряти Мелосу, навіть за своєї військової переваги. Ведучи війну зі Спартою, вони потребують стратегічної визначеності і гарантій, які можливі лише після приєднання Мелосу до коаліції на чолі з Афінами. Нейтралітет стає неможливим, а наміри сторін переконують гірше, ніж їхній силовий потенціал.

Вихід із стратегічної дилеми афіняни формулюють висловленням, яке донині є крилатим: “Право... існує лише у відносинах рівних за силою; сильні роблять те, що можуть, тоді ж як на долю слабких випадають страждання...”.

Відсутність впевненості Афін щодо намірів Мелосу і небажання острів'ян брати участь у війні створили ситуацію “дилеми безпеки”, за якої сторони із заздалегідь визначеними негативними очікуваннями трактують поведінку одна одної. В такій ситуації ескалація конфлікту стає невідворотною, оскільки немає виходу із спіралі наростання взаємних побоювань сторін. Фукідид вбачає в цьому основну причину як кількох інцидентів типу мелоського, так і невідворотності великої війни в Греції. Цим висновком Фукідид сформулював філософські основи та поклав початок так званій реалістичній традиції в дослідженні міжнародних відносин.

Окрім Фукідида, проблеми війни та миру вивчали й інші філософи Стародавнього світу. Починаючи із моделей Платона та Арістотеля, європейська філософська, а пізніше історична думка стає на шлях створення “норм”, ідеальних ситуацій, в тому числі і в дослідженні міждержавних конфліктів. Брак фактичного матеріалу підштовхує вчених до вибудовування численних схем та моделей суспільної поведінки, недоліки й переваги яких не можна було перевірити емпірично. Як правило, такі моделі, за давньогрецькою традицією, базувалися на аксіоматичному підході: система міркувань та умовиводів трималася на певній кількості аксіом – положень, які в рамках цієї системи не вимагали доведення і не могли бути доведеними. У теоретичному дослідженні конфліктів справедливих аксіом відкрито не так вже і багато.

У роботах Платона та Арістотеля, присвячених політичній проблематиці, конфлікт як такий не був центром уваги. Для обох античних філософів конфлікт є невіддільним атрибутом буття людей і держав. При цьому конфлікт, що являє собою природний прояв існування держави, має природним способом і розв'язуватися, а саме – перемогою сильнішого опонента. Питання про системне значення, можливості обмеження або попередження конфлікту, стратегічні та тактичні альтернативи, за логікою нормативності, не ставилося.

Нормативний характер філософських міркувань про конфлікт притаманний також роботам давніх римлян, індійців та китайців. У дослідженнях таких авторів, як Сунь Цзи, У

Цзи, Каутилья, Цицерон, Гай Юлій Цезар, конфлікт постає необхідним елементом співіснування держав або держав та їхнього оточення (що особливо підкреслюється в римській традиції). Для всіх цих авторів політичний конфлікт – це данина визначена богом або богами, а функція держави – забезпечувати умови для зростання її шансів на перемогу. Можна припустити, що завданням тогочасної “конфліктології” якраз і мало б бути визначення найефективнішої стратегії держави в міжнародних конфліктах.

Для давніх філософів питання про причини конфлікту було майже риторичним. Як написав Сунь Цзи, “війна є шлях існування та загибелі держави”. А це означало, що для виникнення війни не потрібно додаткових умов: вистачає тих, які постійно існують у відносинах між державами. Так чи інакше із цим твердженням погоджувалися і Каутилья, який в “Артхашастрі” не дає жодних рекомендацій щодо того, як уникнути конфлікту, а лише підказує, як здобути в ньому перемогу, і Платон, і Арістотель.

Платон, на думку якого держава є продовженням людської природи з притаманним останній прагненням до суперечок, вважав конфлікт логічним наслідком прагнень – чи то людини, чи держави. Оскільки прагнення існують завжди, то й конфлікти мають перманентний характер, і навіть ідеальна держава прагнутиме та потребуватиме протистоянь.

Арістотель лише трохи доповнив Платона, не заперечуючи ідею про перманентний, природний конфлікт: у своїй відомій тезі про те, що “держава є природним творінням, а людина – політичною істотою”, він підкреслив два важливі моменти. Перше – державі притаманні природні функції, в тому числі і прагнення до розширення, а це неминуче призводить до конфліктів. Друге – людина хоч і політична, а все ж таки істота із усіма її бажаннями та інстинктами. Як і Платон, Арістотель виправдовував конфлікти між державами їхньою природністю.

Подібної думки дотримувався Геракліт, який взагалі вважав війну “батьком і царем усього сутнього”. Філософське тлумачення конфлікту Гераклітом більше подібне до

трактування протиріччя, покладеного потім в основу діалектики. Епікур, відомий засновник “філософії задоволення”, навпаки, радив уникати конфліктів, оскільки вони несуть страждання.

Ототожнення конфлікту із його конкретними формами – війнами та насильством, звісно, обмежувало усвідомлення його конструктивних функцій. Більшість творів давніх авторів безпосередньо торкалися питань перебігу конфлікту і шляхів здобуття перемоги в ньому. Найвірогідніше, це пояснюється особливостями тогочасних міжнародних відносин. Сунь Цзи писав в епоху феодалної роздробленості Китаю та війн за його об’єднання – перманентного конфлікту; Платон і Арістотель – після греко-перських війн та Пелопоннеської війни, їхні рекомендації щодо вирішення конфлікту зводилися до одного – перемога понад усе.

Втім, коли у Конфуція, Платона і Арістотеля переважали “стратегічні” питання, тобто вони аналізували особливості державного устрою, якнайкраще пристосованого до війни, то Сунь Цзи, Каутилья, пізніше – Цезар вивчали також “тактичні” питання ведення війни. Одним із таких важливих питань був справедливий характер війн. Критерії “справедливої”, а значить корисної війни було розроблено римським філософом Цицероном. Його погляди вплинули пізніше на багатьох дослідників принципів права та його значення для міжнародного конфлікту, зокрема Гуго Греція.

Серьйозні зміни у вивченні міжнародних конфліктів відбулись у середньовіччі. Істотна відмінність теорії міжнародних конфліктів того часу полягала у тому, що вона розвивалася в рамках теології. Остання запропонувала альтернативу закладеній Фуکیدом “реалістичній” традиції розуміння конфліктів. Сама по собі теологія спеціально не досліджувала міжнародні конфлікти. Втім у її лоні, передовсім у Західній Європі, сформувалася своєрідна концепція поділу світу. В його “божественній” частині панує безпосередня воля Бога, а внаслідок цього – гармонія і відсутність конфліктів. У земній же частині – в матеріальному світі, точиться

боротьба добра і зла. Цим безупинним протистоянням теологи пояснювали майже постійні війни “темного” Середньовіччя, їхньою кінцевою метою вважали політичне об’єднання християнського світу і створення аналога царства Божого на Землі. Не можна сказати, що така філософія суперечила поглядам Фукідида. Ці дві системи швидше співіснували паралельно: Фукіدید не переймався питанням про кінцеву, “божественну” мету конфліктів та війн, вивчаючи лише їхні безпосередні та структурні причини; теологи ж, визначаючи таку мету, часто використовували реалістичні принципи в поточній зовнішній політиці.

Мак’явеллі також зробив крок до визначення анархії в міжнародних відносинах як однієї з причин конфліктів. Узагальнення ним політичного досвіду тогочасної Італії стало підставою для проголошення панування в політиці принципу “або ти, або тебе”. Відповідно, очевидна неминучість конфліктів, далі більше – актуальність вироблення ефективних стратегій участі в них. Саме стратегічні “рецепти” на кшталт “уникати сильних союзників”, чи “застосовувати хитрість там, де можна обійтися без використання сили”, або “надавати перевагу страху перед любов’ю, якщо не можна досягнути вияву обох одночасно”, піднесли Мак’явеллі на п’єдестал історії, увінчавши його лаврами улюбленого автора диктаторів різних часів і народів. Хоч, звісно, цими “рецептами” його досягнення аж ніяк не вичерпуються. Разом із “Володарем” Мак’явеллі створює фундаментальну “Історію Флоренції”, завдяки чому на рівні зі своїм другом, автором “Історії Італії” Франческо Гвіччардіні, може бути названий продовжувачем традицій аналітичної історії, закладених Фукіدیدом. Остаточо сформував реалістичну “картину світу” і також під впливом історичних подій, а саме англійської революції, Томас Гоббс. У своїй фундаментальній праці “Левіаф ан” він описав так званий природний стан речей як джерело постійних конфліктів. Основними елементами такого стану речей є: рівність людей від природи; наслідок такої рівності – прагнення задовольнити свої потреби нерідко стосовно одного й того самого предмета; війна (насильство) як єдиний засіб розв’язати це протиріччя. “Природа зробила людей рівними... Однакові можливості породжують однакові сподівання щодо одних і тих самих речей. А люди, які прагнуть одного предмета, який не може належати їм одночасно, стають ворогами... Ніщо не може захистити від наслідків цієї усвідомленої несумісності краще, ніж війна...”. Полемізуючи з Арістотелем, Гоббс назвав людину “не суспільною, але егоїстичною твариною”, сформулювавши тим самим основне проблемне питання суспільного життя: що змушує егоїстів бути разом? “Війна всіх проти всіх”, за Гоббсом, – природний стан речей. У міждержавних відносинах така війна є постійною, оскільки немає такої сили, яка примусила б державу утриматися від вигідної їй війни або гарантувала б її безпеку.

Філософія Гоббса, однак, не обмежується цими констатаціями. Вона ставить за мету “навчити” держави мирно співіснувати в умовах постійної анархії. Як у внутрішній, так і в зовнішній політиці Гоббс доходить висновку про необхідність сильного гегемона для підтримки стабільності системи в цілому. Обґрунтована Гоббсом ідея державного суверенітету як фундаментального принципу світової політики стала ключовою для міжнародних відносин більше ніж на триста років. Крім того, у своїх філософських настановах Гоббс радить утримуватися від того, що здатне заподіяти шкоду (ймовірно, це було спрощеним формулюванням майбутньої концепції раціонального вибору); шукати миру за будь-які способи і лише як останній аргумент використовувати військову силу; іноді відмовлятися від претензій, визнаючи права інших, та дотримуватися договорів. Безперечно, що разом ці принципи націлені на подолання природного стану війни всіх проти всіх.

Праці Гоббса узагальнили та систематизували філософські погляди на конфлікт як історичну неминучість, прояв силової взаємодії між державами, кожна з яких прагне гарантувати свою безпеку й у результаті опиняється у стані війни. Впродовж XVII–XVIII ст. під впливом його ідей формуються ряд інших концепцій, зорієнтованих переважно на конкретні аспекти та прояви суспільних відносин, зокрема конфлікти. Кінцеві цілі при цьому

залишаються ідеалістично-невизначеними, що й обумовлює нормативний характер цих теорій. Серед найзначніших – теорія державного суверенітету Жана Бодена, теорія “суспільного договору” самого Гоббса, початки теоретичного осмислення Девідом Х’юмом та Емером де Ваттелем принципів балансу сил, теорія “соціальної держави” Жан Жака Руссо.

Світ міжнародних відносин у світлі такої філософії виглядає небезпечним, загрозеним панівними “законами джунглів”, а максима стародавніх римлян про “хочеш миру – готуйся до війни” здається цілком виправданою. Ця філософська позиція спиралася на накопичений людством досвід численних війн, була підкріплена здоровим глуздом та непогано вписувалася в контекст тогочасних законів політики, її авторитет був настільки високим, що й досі вибудована в цьому руслі школа політичного реалізму залишається найвагомішою в теорії міжнародних відносин.

Існує, однак, й альтернативне філософське пояснення міжнародного конфлікту. Воно ґрунтується на позиціях лібералізму і найповніше викладене у працях Іммануїла Канта. Найвідоміша з його робіт, присвячених проблемам війни і миру, називається “Трактат про вічний мир”. Уже з назви стає зрозумілим, що Кант не вважав світ без війни утопією. Надсерйозного та педантичного філософа важко підозрювати у схильності до жартів із такого важливого приводу, тому ми уважно проаналізуємо базові положення “Трактату”.

Кант виходив приблизно з тих самих засад, що й Гоббс – його філософський візаві. Погоджуючись із Гоббсом щодо природності стану війни, Кант продовжує цю думку доволі несподівано: мир, як стан неприродний, має бути установлений, нав’язаний людству. Як це зробити?

За Кантом, безлад у міжнародній системі, який призводить до виникнення війн, можна подолати через поширення республіканського ладу та встановлення федеративних політичних зв’язків між державами. Перше перетворення покликане обмежити абсолютну владу монарха, яка втягує держави у конфлікти всупереч волі миролюбного народу. Наданий народу шанс обирати між війною та миром суттєво змістить шальки терезів на користь миру. Поширення республіканського ладу є внутрішньополітичною передумовою миру. Вказуючи на неї, Кант визнає тісний зв’язок між внутрішньою та зовнішньою політикою. Універсальний федералізм – інший шлях до миру. Абсолютність державного суверенітету є джерелом війни, і його обмеження через створення, як сказали б сьогодні, наднаціональних інституцій уможливить зменшення цієї загрози.

Як республіканський лад в усій Європі, так і федералізм у більш-менш широких межах, поза сумнівом, були утопією за часів Канта. В тогочасній Європі політична єдність могла бути результатом лише військових завоювань – тобто того, проти чого й спрямовано трактат філософа. Однак, як ми вже помітили, філософи не тільки пропонували прагматичні ідеї, а й будували абстрактні системи. “Подвійне” (зовнішнє та внутрішнє) обмеження державного суверенітету як шлях до миру і є такою системою. Сучасний лібералізм, який виріс із цієї системи, пропонує натомість цілий комплекс конкретних заходів. Прагнення запобігти воєн і максимально скоротити “ланцюг конфліктів” спонукало філософів до пошуків відповідей у міжнародному праві, нерозвиненість та неможливість практичної перевірки норм якого створювали підґрунтя для ілюзій. Такі ідеї покладено в основу теорій Франсиско де Вітторія, Гуго Гроція, Джона Локка, Ієремії Бентама, яким завдячуємо розширенням категорійного апарату політології, введенням у науковий обіг понять взаємозалежності, соціальних обмежень конфліктів, співвідношення цілей та засобів та ін.

Тривалий час вивчення міжнародних конфліктів відбувалось у рамках теорії лібералізму. Пов’язаний із поглядами впливових економістів Адама Сміта та Девіда Рікардо, він у цілому оптимістично оцінював майбутнє людства, вважаючи, що “невидима рука” колективного егоїзму завжди регулюватиме суспільні економічні відносини. Значно песимістичнішими були прогнози англійського вченого Томаса Мальтуса. В своєму есе “Про

населення”, написаному наприкінці XVIII ст., він висунув гіпотезу про наявність постійного джерела суспільних конфліктів, а отже, і неможливість побудови “ідеального” суспільства. Таким джерелом є їжа, кількість якої на планеті збільшується значно повільніше, ніж приростає населення. Мальтузіанський прогноз передбачає людству постійну виснажливу боротьбу за їжу, де війни виступають додатковим регулятором чисельності населення.

Майже одночасно з Кантовими філософськими основами лібералізму з’являються теоретичні засади зовсім іншого підходу до проблематики війн, їх автор – німецький стратег Карл фон Клаузевіц. У трактаті “Про війну”, опублікованому вже після його смерті, Клаузевіц сформулював тезу про залежність війни – її форм, проявів та законів – від політичних обставин. “Війна є продовженням політики”, а отже – війна видозмінюється разом із політикою. Підпорядкувавши війну політичним цілям, Клаузевіц зняв проблему досягнення “вічного миру”, в якому, на його думку, просто не було необхідності. Натомість була і постійно залишається необхідність вміти раціонально застосовувати насильство. Клаузевіц розглядає війну не саму по собі, а як засіб досягнення політичних цілей. Важливість та особливості таких цілей визначатимуть ступінь застосування насильства. Це, між іншим, означало мінливість форм війни і навіть можливість ведення війн без прямого застосування насильства. Якби Клаузевіц міг побачити сучасний світ міжнародних конфліктів, він, мабуть, здивувався б численним підтвердженням своїх теоретичних постулатів.

Роботи Клаузевіца відчутно вплинули на сучасне розуміння сутності конфлікту і війни як однієї з його форм. Основною метою війни є подолання опору противника та нав’язування йому “власного бачення” післявоєнного світу. Ця звична для нашого часу сентенція має витoki в теоретичних поглядах прусського генерала. Клаузевіц залишив і численні практичні висновки стосовно організації збройних сил, їхньої структури, кола завдань та функцій, які згодом прийняли армії майже всіх провідних європейських держав. Ключові теоретичні викладки Клаузевіца є важливою складовою військових доктрин багатьох держав світу. Таке прикладне й функціональне бачення війни контрастувало із пошуками Кантом “вічного миру” або поясненнями Гоббсом “вічності конфліктів”. У другій половині XIX ст. війни, особливо так звані війни за об’єднання Німеччини, відбувалися переважно в дусі теоретико-філософських настанов Клаузевіца.

Згодом філософськи обґрунтовані теоретичні уявлення про міжнародний конфлікт стали об’єктом глибокого наукового пізнання передусім у марксистській теорії. Згідно з економічною теорією марксизму, розвиток класового суспільства супроводжується постійною боротьбою за засоби виробництва, яка триває доти, доки існує класовий поділ. Економічний детермінізм марксистів обумовлював політичні та соціальні наслідки міжкласового протистояння. На відміну від лібералів, марксисти вважали неможливим довгострокове примирення інтересів різних класів. Ніяка “невидима рука” не могла нейтралізувати економічну та соціальну боротьбу. Концептуальна основа дослідження марксистами міжнародних конфліктів ґрунтувалася на понятті “імперіалізму”. Для Маркса і Леніна джерелом конфліктів капіталістичного світу ставав надприбуток, який потребував нових ринків. Ця потреба реалізовувалася у прагненні розвинутих держав до захоплення нових територій, що було перманентним джерелом конфліктів між колонізаторами та тими, кого колонізують; а пізніше – і між самими імперіалістичними державами.

У праці “Імперіалізм як вища стадія капіталізму” В. І. Ленін зазначав: “Фінансовий капітал та трести, замість того щоб зменшувати, збільшують нерівномірність розвитку різних частин світової економіки. Коли співвідношення сил зміниться, яким ще чином за капіталізму можна знайти розв’язання протиріч, як не за допомогою насильств? Чи є за капіталізму будьякий інший шлях зняти протиріччя між розвитком виробничих сил та нагромадженням капіталу, з одного боку, та поділом колоній та “сфер впливу” для фінансового капіталу, з іншого – крім війни?”.

Із виникненням у міжвоєнний період XX ст. науки про міжнародні відносини та інтеграцією досягнень різних дисциплін з метою їх вивчення спеціально досліджується і міжнародний конфлікт як один із типових проявів міжнародних відносин. Зароджуються та методологічно розвиваються ідеї, що покладуть початок цілій низці міжнародно-політичних “традиційних” теорій. Важливо підкреслити характерну для другої фази розвитку конфліктології особливість – стійкий зв’язок між системою реальних конфліктів, що існують в світовій політиці, та системою знань про них. Наукові результати безпосереднім чином впливають на розвиток конфліктів у всіх їх фазах, а конфлікти, своєю чергою, надають матеріал для подальшого наукового розвитку. Такі процеси забезпечили поширення та поглиблення знань про міжнародний конфлікт, створення типологій та класифікацій, розгортання системних досліджень із застосуванням математичних моделей конфлікту. Дослідження міжнародних конфліктів до 50-х років XX ст. були теоретично та практично результативними. В цей період вироблено основні поняття, категорії та деякі закони майбутньої конфліктології, встановлено міждисциплінарні зв’язки. Кожна з фаз наукового дослідження міжнародного конфлікту мала свої особливості в їх проведенні, характеризувалася домінуванням тих чи інших підходів, методів, результатів та специфікою загальної спрямованості досліджень. Виокремлення конфліктології, предметом якої є, зокрема, і міжнародний конфлікт, можна пов’язати із науковими подіями середини XX ст. Із початком холодної війни конфліктологія “відбулася” як самостійна наука із сформованими об’єктом, предметом та комплексом методів дослідження. Передумови для виділення конфліктології із політології, історії, математики та інших дисциплін із характерною для неї міждисциплінарністю було створено із розвитком науково-технічної революції, що надала технічні засоби для інтеграції методів дослідження, та поглибленням і ускладненням самого предмета дослідження – міжнародного конфлікту. Останнє було тісно пов’язано із винаходом зброї масового знищення, поляризацією міжнародної системи та значним підвищенням загального рівня конфліктогенності.

Розвиток теоретичної конфліктології відбувається своєрідно: в науці співіснують десятки впливових теорій та положень. Фундаментальні та прикладні теорії конфліктів, такі як теорія позитивно-функціонального конфлікту Льюїса Козера, “конфліктна модель суспільства” Ральфа Дарендорфа, загальна теорія конфлікту Кеннета Боулдинга, теорія нерівномірного розвитку Томаса Нейрна, теорія політичної стабільності Джона Блондела, теорія структурного насильства Іогана Галтунга функціонують поряд із цілою системою загальнонаукових методів та підходів, таких як теорія ігор, теорія інформації, теорія альянсів, теорія прийняття рішень тощо. Внаслідок такої взаємодії теоретична конфліктологія здається, на перший погляд, еклектичним поєднанням світоглядних систем. Але вже наступний, прискіпливіший погляд дасть змогу побачити витoki й особливості різноманітних теорій, їхні сильні та слабкі сторони, зв’язок із методологією та спроможність пояснювати ті чи інші аспекти сучасних міжнародних конфліктів і понині єдиної теорії конфлікту не існує.

Теоретична конфліктологія залишається полем дебатів та конкуренції між кількома альтернативними підходами. Найзагальніші та найвпливовіші з них можна звести до трьох. Ці три метатеоретичні погляди на міжнародний конфлікт називаються парадигмами. Основна їхня функція полягає у побудові цілісних “картин світу”, позбавлених внутрішніх протиріч логічних систем, які дуже загально пояснюють місце конфлікту в суспільстві. Такі системи дають змогу формулювати конкретніші, специфічніші питання про причини, форми, наслідки конфліктів, шляхи їх розв’язання та ін. Для відповіді на подібні питання створюються теорії – системи пов’язаних гіпотез, які формують абстрактні моделі конфліктів. Теорії, своєю чергою, послуговуються концепціями – змістовними поняттями, що розкривають найважливіші для цієї теорії риси та параметри об’єкта.

При цьому в рамках однієї парадигми можуть існувати декілька теорій. До того ж

парадигма в певному сенсі є попередником виникнення теорій, оскільки дає можливість (відсутню до того) поставити нові питання, відповіді на які і покликані відшукати нові теорії. По-третє, парадигма має узагальнюючі властивості й може, таким чином, бути визначена як сукупність фундаментальних уявлень про досліджуваний світ. Ці уявлення дають відповіді навіть на питання, що виникають ще до початку будь-якого теоретичного осмислення, як-от: якими є фундаментальні частини, що складають досліджуваний об'єкт? як такі частини взаємодіють? які питання можуть бути поставлені стосовно цих частин та їхньої взаємодії? якими можуть бути концепції, що сприятимуть у пошуках відповіді на такі питання? Вирішення цих завдань створюють “картину світу” в уяві вченого із акцентуванням на об'єктах для вивчення. Відзначимо, що поняття “конфлікту” є одним із перших, що спадають на думку при спробі порівняти будь-яке із зазначених питань із світом міжнародної політики.

Парадигма є засобом наукового відображення світу в якнайзагальнішому розумінні. Вона формує “картину світу” для вченого, допомагає йому визначитись із “білими плямами”, проблемними питаннями та напрямками пошуку відповідей. Парадигма є метатеорією в тому розумінні, що вона є абстрактнішою за теорії, а також є передумовою їх виникнення. Парадигми, строго кажучи, неможливо спростувати: з точки зору структури вони є системами, подібними на філософські, в яких принципи пізнання настільки абстрактні, що їх важко порівняти із світом фактів. Натомість із цим світом фактів співвідносяться різноманітні прояви парадигм, наприклад, концепції та теорії. Від того, як саме ці концепції та теорії пояснюють дійсність, залежить життя чи смерть парадигми. Коли кількість парадоксів всередині пануючої парадигми сягає критичних значень, відбувається, за Куном, наукова революція – зміна провідної парадигми.

У сучасній теорії міжнародних відносин існує кілька теоретичних форматів, за змістом і формою наближених до поняття парадигм. Для кожного з них характерні наявність метатеоретичних постулатів, власної термінології та контексту її вживання, сукупності найважливіших проблем (питань, що вимагають відповіді) та, як наслідок, власне бачення світу міжнародних конфліктів: крізь призму чи то протистояння та державного егоїзму, чи то співпраці та прагнення миру тощо.

Наукові революції в теорії міжнародних відносин традиційно можна розглядати як “великі дебати”: коли панівна сукупність теоретичних уявлень не в змозі більше адекватно пояснювати політичну дійсність, чи то з суто теоретичних, чи з методологічних, чи з інших причин. Найвідоміші “великі дебати” відбулися між реалістами та ідеалістами, неореалістами та неолібералами, традиціоналістами та біхевіористами і, нарешті, між позитивістами та постпозитивістами.

Традиційно розгляд парадигм у теорії міжнародних відносин починається із найвпливовішої – *метатеорії політичного реалізму*, яка виводить міжнародний конфлікт у центр.

Політичний реалізм сформувався на хвилі критики ідеалістичних уявлень про міжнародні відносини, підпорядкованих припущенню про здатність людського розуму й волі покласти край війнам, обмежити насильство і встановити справедливий світовий устрій. Ідеалісти виявляли особливу активність щодо історичних та міжнародно-правових проблем, оскільки історія надавала “негативний досвід” для вивчення та запобігання його повторення, а міжнародне право мало стати тим механізмом, за допомогою якого держави подолали б анархію міжнародної політики, встановивши таким чином інституційні обмеження на зовнішню політику і запобігши війні як основної політичній проблемі XX століття.

Реалізм піддав критиці основні припущення ідеалістів, сформувавши натомість власні постулати, що й покладені в основу реалістичної парадигми. Праця американського вченого Ганса Моргентау “Політичні відносини між державами” узагальнила досвід численних критиків ідеалізму, систематизувала їхні гіпотези та стала, завдяки сформульованим у ній

аксіомам, “прикладом”, або парадигмою, в дослідженні міжнародних відносин. Цікаво, що й сама ця праця Моргентау мала формальні ознаки “прикладу”, що утворює парадигму: визнання її як безпрецедентної, увага до неї значної кількості прихильників та послідовників, а також використання її як підручника. В дослідженні, проведеному американським політологом Робертом Фіннеганом у 70-х роках минулого століття, вченим пропонували обрати найвпливовішу працю з теорії міжнародних відносин. “Політичні відносини між державами” набрали більше третини голосів; друге місце із 14 % посіла робота Мортон Каплана “Система та процес у міжнародній політиці”. 46 % учасників відзначили Моргентау як дослідника, який зробив найбільший внесок у розвиток науки, друге місце з 25 % голосів віддали Карлові Дойчу.

Поняття конфлікту ключове для всіх теоретичних побудов реалістів. Саме конфлікт є основною формою реалізації міжнародних відносин, символом та проявом силової політики держав. “Вся історія свідчить, що держави, які активно діють у міжнародній політиці, постійно готуються, втягнені або ж відновлюються від проявів організованого насильства у вигляді війни” – цей вислів Моргентау визнано фундаментальним принципом розуміння природи міжнародних відносин політичними реалістами.

Участь держави у міжнародних конфліктах є визначальною формою її зовнішньої політики. Абсолютизуючи силові параметри, реалісти зробили цю мету такою, що виправдовує всі засоби. Конфлікт для держави є справжнім екзаменом, що встановлює реальну вартість її силового потенціалу – основної “грошової одиниці” світової політики. Повсякденна зовнішня політика забезпечує постійну підготовку до цього екзамену.

Стратегічна невизначеність, що виникає внаслідок цього, за певних умов підштовхує держави до ризикованих кроків, їм властиво прагнути відносних переваг у відносинах одна є одною, тобто намагатися бути сильнішими за опонента або опонентів. При цьому досягнення абсолютних показників залишається справою другорядною. Внаслідок чого зовнішня політика постійно зорієнтована на підтримання силових переваг, де війна розглядається як раціональний засіб. Таким чином, міжнародні відносини – це постійний структурний конфлікт, в якому не виключено застосування жодних, навіть найнебезпечніших заходів.

Концентруючись переважно на війнах та інших формах міждержавних конфліктів як основних “носіях” силових елементів, реалісти поширюють досвід масштабних міжнародних конфліктів ХХ ст. на всю історію, залишаючи поза увагою проблеми на кшталт дипломатії великих держав, міжнародної інтеграції, інституційного співробітництва або проявів неоколоніалізму. За висловом Роберта Джервіса, “трагічні уроки минулого надміру узагальнюються”.

Поза сумнівом, теорії неолібералів народжувалися під впливом реальних процесів інтеграції в Західній Європі. Небачене, з позиції реалістів, жертвування національними інтересами заради довгострокової співпраці та “відкладеного” виграшу стало потужним каталізатором зміни форм і масштабів конфліктів у Європі – континенті з рекордно високим рівнем конфліктогенності в минулому. Оцінюючи цей процес, неоліберали зробили ще один важливий висновок: держави здатні вступати у відносини довгострокового співробітництва. Реалісти ж обстоювали вигідність лише короткострокових альянсів. Взагалі й термін “світова політика” вирізняє саме неолібералізм. Тут до нього вдаються замість традиційного реалістичного “міжнародні відносини” або, точніше, – “міждержавні відносини”. Цим неоліберали підкреслюють трансформації в природі відносин: від розгляду відносин між державами вони поступово перейшли до відносин між суспільствами, своєрідних транскордонних відносин.

Всі ці зміни, на переконання неолібералів, переформатовують контекст світової політики. Те, що реалістам здавалося неможливим або малоімовірним, скажімо, – ефективна діяльність міжнародних організацій, для неолібералів стає важливою ознакою сучасного світу – світу, який рухається до дедалі тіснішої взаємозалежності.

На підставі суттєвих зрушень у сфері міжнародних відносин теоретики неолібералізму спробували побачити інший світ, не той, який поставав перед очима класиків силового мислення – Клаузевіца, Бісмарка, Моргентхау. Для одностороннього використання сили й прямого примусу вже залишалося менше місця, хоча роль сили від цього не зменшувалася. Зауважимо, що чимало з тенденцій кінця 70-х років XX ст. діють і сьогодні, відрізняючи сучасну, поствестфальську міжнародну систему від попередніх.

Однак факти і тенденції, важливі для неолібералів, є актуальними не в усьому світі. Якщо розвинуті країни справді не воюють між собою внаслідок зростання взаємної залежності та вразливості, то в країнах “третього світу” панують анархія та егоїзм. А між тим населення “третього світу” становить 5/6 населення Землі. Тому на загал ефективність діяльності міжнародних організацій є відносно обмеженою, а зростання взаємозалежності збільшує дисбаланси в розвитку міжнародної системи, створюючи та поглиблюючи відставання більшості країн світу від декількох найбільш розвинутих.

Інший погляд на проблему міжнародних конфліктів пропонує постмодернізм – третя впливова парадигма в теорії міжнародних відносин. Його відправною точкою є філософія постпозитивізму, яка ставить під сумнів спроможність науки пояснювати соціальні явища, включно із міжнародними відносинами. Для обґрунтування висувуються три основні аргументи: суспільні науки не можуть бути вільними від ціннісних суджень та суб’єктивних оцінок; у них немає надійної експериментальної та навіть фактичної бази, яку можна було б відокремити від теоретичного знання; світ, що вивчається суспільними науками, є мінливим, а отже, його неможливо вкласти у надійну систему наукових знань. Таким чином, наукове пізнання суспільного життя, і зокрема міжнародних відносин з усіма їхніми силовими й іншим проявами, безперспективне в позитивістському розумінні – тобто шляхом послідовного висунення та верифікації теорій і створення внаслідок цього процесу картини світу, яка поступово наблизатиметься до реальності. Натомість пізнання світу невіддільне від його побудови та конструювання, шляхів до такого пізнання існує безліч і кожен з них впливає на об’єкт дослідження. Зрозуміло, що трактування сили в такому світі матиме інше значення, хоча і не менш важливе.

При дослідженні міжнародних конфліктів постмодернізм виявляється на різних рівнях, найважливіші серед яких: філософський; загальнонауковий; рівень теорії міжнародних відносин; рівень теоретичної конфліктології.

Досліджуючи міжнародні конфлікти, постмодерністи звертають увагу не стільки на співвідношення сил різних держав, як на їхні наміри і здатність донести інформацію про них до інших елементів міжнародної системи. Заклик політичних реалістів зважати лише на силу опонента постмодерністи заперечують. Натомість вони пропонують зосередитися на тих сигналах, які держави можуть надсилати одна одній, формуючи тим самим спільні ідентичності.

Класичним став приклад американо-канадських відносин. Ці держави мають найдовшу в світі лінію кордону; США приблизно в десять разів переважають Канаду за силовими показниками. І все ж, всупереч теоретичним положенням реалізму, Канада не вважає США основною загрозою своєму існуванню. Щоб шукати союзників та стримувати силу свого сусіда, Канада виграє від всебічного розвитку двосторонніх зв’язків. На думку постмодерністів, це уможливлено здатністю обох учасників цих відносин сформувати і донести одне до одного спільну ідентичність – цінності, наміри та стратегічні цілі у світовій політиці. Завдяки цьому між ними не виникає дилеми безпеки, і обом набагато вигідніше бути партнерами, ніж суперниками.

Основні модерністські теорії в конфліктології пов’язані з політичним реалізмом та неореалізмом із їхньою об’єктивністю анархії та національних інтересів і структурним детермінізмом, а також із неолібералізмом, який звертає увагу на об’єктивний характер

інтересів, що підштовхують міжнародних акторів до співпраці та зумовлюють взаємозалежність. Для цих теорій конфлікт є природним явищем, об'єктивною дійсністю. Для постмодерністів міжнародний конфлікт визначається не об'єктивними факторами, а суб'єктивними рисами його учасників: особливостями їхнього сприйняття, системами цінностей, інформаційними впливами тощо. Принципову відмінність між цими двома підходами найповніше представлено “критичною школою” та конструктивістським напрямом у теорії міжнародних відносин.

Основоположною для конструктивістів є серія робіт Александера Вендта, Пітера Катценштайна, Фрідріха Кратчвіла та Річарда Біллі, що з'явилися наприкінці 80-х та на початку 90-х років минулого століття у декількох впливових журналах неоліберального спрямування. Критика, спрямована проти реалістичних засад політичного аналізу, згодом поширилася і на неоліберальні інтерпретації світової політики.

Предметом зосередженої уваги конструктивістів є взаємодія ідентичностей міжнародних акторів, їхнього сприйняття світу та самих себе у ньому. Замість традиційних концепцій сили, інтересів, залежності тощо конструктивісти оперують поняттями культурного контексту, вивчають мови, засоби створення соціальної реальності та викривлення, що супроводжують цей процес. Вони і є основними джерелами конфліктів.

Конструктивізм отримав свою назву завдяки тезі його засновників про соціальну побудову світу. Міжнародні відносини, розвиваються не у сталій системі координат, заданих “силами”, “національними інтересами”, “міжнародними системами” тощо, а в умовах мінливості та суб'єктивних оцінок. Якщо це так, то класичні теорії міжнародних відносин втрачають цілу низку факторів, що призводять до виникнення конфліктів. Частина з них – маніпуляції суспільною думкою, викривлення інформації, побудова стереотипів та їх використання – конструктивісти поклали в основу своїх конфліктологічних досліджень.

Теза про “соціальну конструкцію світу” стосується і політичних систем із міжнародними конфліктами, що в них виникають. Саме її обстоюють представники названих напрямів. Відомий вираз Александера Вендта “анархія є результатом її сприйняття державами” – гасло конструктивізму. Отже, міжнародний конфлікт розглядається постмодерністами як результат взаємодії суб'єктивних факторів, нерідко за вирішальної ролі викривлених сприйнять, різного роду помилок та упередженостей і соціального, і наукового походження.

У теоретичній конфліктології основним завданням постмодернізму є руйнація стереотипів, таких як “анархія”, “дилема безпеки”, “сила” та ін. Самим фактом свого існування ці стереотипи сприяють збільшенню ворожості й зменшенню об'єктивності в оцінюванні сторонами одна одної. Серед відомих постмодерністських теорій – фемінізм, що досліджує вплив соціального упередження за статевою ознакою на виникнення та перебіг міжнародних конфліктів.

Постмодернізм у цілому й у конфліктології зокрема переходить стадію становлення. Його основні положення не завжди чітко сформульовані або доведені. Радикалізм постмодерністської критики та агресивність у боротьбі із нав'язаними суспільству стереотипами є слабкими місцями теорії. Цінність його полягає у фіксації відносності і мінливості політичних обставин, впливу ідеологій, ідентичностей та освіти на процеси світової політики.

Насамкінець не можна не згадати про теорію, яка вважається ідеалістичною та постмодерністською одночасно – марксизм. Класична його версія нині майже не використовується, натомість доволі впливовою є модифікація марксизму – неомарксизм.

Ідеалізм неомарксистів проявляється в їхньому постулаті про нерозривний зв'язок між внутрішньою та зовнішньою політикою, а також у вірі про можливість досягнення вічного миру. Щоправда, на відміну від кантівського, такий мир має бути заснований на соціальній

справедливості. Провідний теоретик неомарксизму Іммануїл Воллерстайн розробив концепцію світу-системи, яка має центр, периферію та напівпериферію. В такому світі існує глобальна економіка, панівні позиції в якій посідають держави центру. Використовуючи структурні особливості міжнародних відносин, вони експлуатують держави напівпериферії та периферії. Така експлуатація породжує нестабільність. Нерівномірний та несправедливий розподіл благ у світовій економічній системі призводить до періодичного виникнення конфліктів у різних регіонах та інституалізації структурного конфлікту між “багатими” і “бідними”.

Війна в Іраку, за неомарксистами, є прикладом такого конфлікту, її причини криються у самому характері відносин між розвинутими державами та бідними країнами периферії, який можна представити терміном “неоколоніалізм”. Якщо традиційний колоніалізм використовував пряму силу, то сучасний неоколоніалізм покладається на неї у крайніх випадках. Як правило, достатньо застосування “структурного насильства”. Однак накопичення соціальної нестабільності, яке постійно триває у бідних країнах через незбалансованість світової економічної системи, провокує опір. Політичних та інституційних форм для такого протесту майже не існує, адже впливові міжнародні організації та режими, створені багатими державами, і сприяють утриманню ними гегемонії. Результатом стає пряме насильство, як приміром, терористичні акти 11 вересня 2001 року. В свою чергу такі вияви протесту свідчать про кризу в системі неоколоніальної експлуатації та вимагають адекватних заходів від держав центру. Війна в Іраку є, під таким кутом зору, такою поліцейською акцією, покликаною відновити статус-кво. Розглянуті нами парадигми в теорії міжнародних відносин не створюють завершеного наукового знання про конфлікт. Вони лише забезпечують поняттями та найзагальнішими ідеями щодо того, як взагалі міжнародний конфлікт розуміти. Детальніше та систематизованіше наукові знання про міжнародний конфлікт розглядаються вже в рамках самостійної науки – теоретичної конфліктології.

3. Міжнародні конфлікти в системі сучасних міжнародних відносин.

На межі XX і XXI століть природа міжнародних конфліктів в людському суспільстві зазнала значних змін. Найбільш драматичною стала тенденція переміщення конфліктів із площини традиційних міждержавних відносин (зовнішніх) до сфери відносин між групами населення всередині окремих країн (внутрішніх). В 90-х роках минулого і на початку нинішнього століття переважна більшість конфліктів на нашій планеті виникла і знайшла свій прояв у формі жорстокого насилля всередині держав. В останнє десятиліття більшість конфліктів мали місце всередині країн, як наприклад: в Росії (Чечня), Молдові (Придністров'я), Грузії (Абхазія, Південна Осетія), колишній Югославії (Боснія-Герцоговина, Косово), Великій Британії (Північна Ірландія), Індонезії (Східний Тимор), Бангладеш (гірські племена Чітагонгу), Республіці Шрі-Ланка (таміли), проблема курдів в Іраку, Ірані та Туреччині, збройні сутички між різними угрупованнями в Македонії, Афганістані, Таджикистані, Бірмі, Алжирі, Конго, Бурунді, Індонезії, на Філіппінах та в інших країнах. Тривали партизанські війни в Гватемалі, Колумбії, Перу, Камбоджі, С'єрра-Леоне. За даними Шведського міжнародного інституту з досліджень миру (SIPRI) за 12 років після завершення “холодної війни” (1990-2001) у світі було зареєстровано 57 значних конфліктів (з кількістю загиблих в бойових діях понад 1000 чоловік) в 45 точках земної кулі. З них тільки три конфлікти були міждержавними (Індія-Пакистан, Ефіопія-Еритрея, Ізраїль-Палестина), решта - внутрішніми. Кількість конфліктів в 2001-2002 роках була нижче середнього показника, який становив 27 конфліктів щорічно в зазначений дванадцятирічний проміжок часу. Найбільша кількість конфліктів припадала на 1990-1993 роки, а найменша - на 1996 і 1997 роки.

Основною причиною конфліктності доби протистояння, як відомо, були ідеологічні розбіжності між двома блоками, які за виразом відомого американського політолога Френсиса

Фукуяма “в зовнішній політиці вимостили дорогу до війни, оскільки спільноти, що базуються на різних принципах постійно зіштовхуються одна з одною на міжнародній арені”². В основу так званої “стратегії стримування” тих часів було покладено бажання обох сторін відстояти власні інтереси в усіх куточках земної кулі й, одночасно, забезпечити стабільність системи міжнародних відносин. В умовах жорсткої конфронтації “по всіх азимутах” така стабільність постійно порушувалась, виникала загроза глобального зіткнення, а міжнародні відносини супроводжувались безперервними локальними конфліктами у вигляді безкомпромісного протистояння в Кореї, на Кубі, в Угорщині, Німеччині, Індокитаї, Чехословаччині, Анголі, Афганістані, Польщі, Центральній Америці та інших країнах і регіонах світу. На відміну від конфліктів епохи біполярності в основі сучасних конфліктних ситуацій лежать два важливі елементи: перший - відстоювання окремими групами населення власної ідентичності, тобто мобілізація певної маси населення, яка вважає себе однорідною спільнотою за такими ознаками як раса, релігія, культура, мова та інше; другий - боротьба за справедливий розподіл ресурсів ⁴² всередині суспільства. В тих випадках, коли існує якась несправедливість в розподілі ресурсів і, якщо це стосується окремої групи населення (наприклад, окремий етнос чи релігійна група не має доступу до певних ресурсів або має до них обмежений доступ) виникає конфліктна ситуація. Саме таке поєднання чинників, що базуються на відстоюванні групою населення своєї ідентичності з більш широким сприйняттям існуючого стану розподілу ресурсів як політичної, економічної та соціальної несправедливості, й живить вогнища конфліктів на початку третього тисячоліття. Такі конфлікти мають назву конфліктів з глибинними причинами (*deep-rooted conflicts*). Отже, підтверджується пророцтво відомого американського вченого з Гарвардського університету Самюеля Гантінгтона про зіткнення цивілізацій: “Фундаментальним джерелом конфліктів у новому світі, що виникає, буде не ідеологія і не економіка. Ключовою основою, що розділятиме людство - буде культура”³. Головною особливістю конфліктів з глибинними причинами є надзвичайна послідовність сторін, їх готовність вести боротьбу до переможного завершення, як це відбувалось у випадку з конфліктами на Північному Кавказі і Балканах. Аналізуючи такі конфлікти, необхідно вказати на їх затяжний безкомпромісний характер, який створює надзвичайні складнощі в пошуку мирних шляхів врегулювання. Інколи буває неможливо визначити всіх учасників конфлікту, чітко ідентифікувати зацікавлені сторони, Спонсори, регіональні союзники, дружні держави, посередники, діаспори та інші актори, як правило, надають перевагу одній стороні й, тим самим, привносять свій порядок денний, свої інтереси, своє бачення шляхів розв'язання в загальний контекст конфлікту. За межами безпосереднього контексту існують інші країни, впливові держави, регіональні блоки, міжнародні організації, інтереси яких залежать від результатів врегулювання конфлікту, наприклад, інтереси безпеки країн Європейського Союзу в зв'язку з ситуацією в Косові, інтереси США в Центральній Америці, інтереси Росії на Північному Кавказі. Зазначені чинники безперечно розширюють географію конфлікту, створюють додаткові складнощі в його врегулюванні, часто посилюють його інтенсивність. Незважаючи на те, що більшість конфліктів сучасного періоду виникають всередині країн, в окремих випадках, вони отримують широкий міжнародний резонанс і, в дійсності, поширюються на значно більші території. У зв'язку із зростаючою взаємозалежністю членів світового співтовариства в умовах глобалізації, посилилась тенденція до втягування окремих країн, частини їх населення або ж частини їх території в конфлікти на зразок Інгущетії і Дагестану в конфлікті між Росією та Чечнею або Македонії в конфлікті між Югославією та НАТО в Косові. Такий процес розширення конфліктної зони означає, що конфлікт з незначною ескалацією всередині окремої країни може швидко перекинутись за межі національної території, втягнути інші держави і перетворитись у міждержавний конфлікт з високим ступенем протистояння. Особливостями сучасних конфліктів також є їх постійний перехід з латентних до відкритих фаз, значна тривалість у часі, надзвичайна жорстокість і

безкомпромісність опонентів, що супроводжується невинуватим застосуванням насилля. Вважають цифри людських страждань в сучасних конфліктах. Так, під час Першої світової війни кількість жертв серед мирного населення складала 5% від загальної кількості загиблих, протягом Другої світової війни - 50%, а в 90-і роки минулого століття цей показник сягнув позначки 80%. За даними Організації Об'єднаних Націй найвищий показник числа біженців в останнє десятиліття XX сторіччя припадав на 1993 рік і становив понад 18 мільйонів чоловік, кількість населення, що залишила місця традиційного проживання і переселилася в інші регіони своєї країни внаслідок військових дій складала 26 мільйонів чоловік у 1994 році, а вартість миротворчих операцій ООН зросла з близько 200 млн. доларів США в 1988 році до 3,2 млрд. доларів США в тому ж 1994 році⁵. Відповідно до висновків Комісії Карнегі з відвернення смертоносних конфліктів, сьогодні найбільш поширеними причинами їх виникнення слід вважати: - слабкі, корумповані, некеровані держави; - нелегітимні або репресивні режими; - жорстоку дискримінацію щодо окремих етнічних чи соціальних груп; - неефективне управління релігійними, культурними та етнічними відмінностями; - політично активні релігійні спільноти, що виступають з ворожими заявами; - політичні та економічні рецидиви колоніалізму і "холодної війни"; - недостатні ресурси води та земель господарського призначення; - великі запаси зброї та військового спорядження; - несприятливі стосунки між країнами регіону⁶. Звичайно, конфліктний потенціал країн перехідної демократії в Центральній і Східній Європі має свої особливості і, на думку автора, необхідно розрізняти як внутрішні, так і зовнішні причини конфліктів в цьому регіоні. Серед внутрішніх причин слід вказати на зловживання під час проведення приватизації, корупцію, дефіцит бюджету, невивлати заробітної плати, "тіньову економіку", занепад системи соціального захисту, слабкість політичних інститутів, етнічні та культурні відмінності населення, повільність темпів реформування економіки. До числа зовнішніх чинників, що дестабілізують ситуацію як всередині окремих країн, так і в регіоні в цілому, відносяться: розпад федеративних держав і вихід з їх складу нових державних утворень, територіальні претензії, прикордонні спори, загроза з боку більш потужних сусідніх держав, вплив геополітики. Зрозуміло, що стратегії та інструменти, які використовувались в другій половині XX століття для врегулювання конфліктів слід вважати застарілими, негнучкими, неефективними, а відтак - невідповідними вимогам часу. Їх просто неможливо застосовувати для врегулювання конфліктів в основі яких лежать глибинні причини. Як відомо, "холодна війна" затримала, "заморозила" розгортання багатьох конфліктів таким чином, що вони перейшли в латентну, приховану стадію і знаходяться нині в стані "жовтіння". Проте їх коріння проникло глибоко від поверхні, що вимагає пошуку адекватних методів розв'язання. Вчені досить скептично налаштовані по відношенню до можливостей мирного врегулювання внутрішніх конфліктів з глибинною природою протиріч. Досвід минулого століття засвідчив, що тільки 15% внутрішніх конфліктів завершилися підписанням мирних угод шляхом переговорів, в той час як більшість з них закінчилась військовими перемогами однієї із сторін. Більше того, значна кількість конфліктних ситуацій, що були врегульовані мирними засобами, перейшли в гостру стадію протягом п'яти наступних років, а їх учасники знову повернулись на поля битв⁷. Сьогодні конфліктний менеджмент потребує більш досконалих підходів, які надають перевагу розвитку стійких внутрішніх політичних структур. Вибір відповідних демократичних інститутів - системи розподілу влади, адміністративно-територіального устрою, форм автономії, виборчих систем, законодавчих і судових органів тощо, є важливими складовими процесу мирного розв'язання протиріч в суспільстві. Разом з тим, одночасне запровадження відповідних норм поведінки, таких як переговори, компроміс, співпраця між учасниками політичного процесу при наявності демократії мають загальний заспокійливий вплив на характер стосунків між урядом і населенням. Відомо, що конфлікти існують і в демократичних суспільствах, як от: країна Басків в Іспанії, острів Корсика у Франції, провінція Квебек у Канаді, Північна Ірландія

у Великій Британії, проблема багатії “півночі” й бідного “півдня” в Італії, расові протиріччя в США та інших західних країнах. Отож, розвинуті демократії так само страждають від конфліктів і насилля як і решта країн.

Управління конфліктами завжди вимагає далекоглядних і врівноважених лідерів. Велика кількість конфліктів отримує додатковий поштовх до ескалації з причини надмірної амбіційності етнічних лідерів, які постійно підбурюють сторони до посилення ворожнечі. В той же час, розв'язання будь-якого конфлікту потребує справжнього лідерства, тобто особистостей, які мають відповідні знання, володіють необхідними практичними навичками і спроможні повести за собою своїх послідовників через випробування до збалансованого суспільства. Як зазначає відомий фахівець з ведення переговорів Раймонд Санер (Швейцарія) “успіх на переговорах не досягається волею випадку, а є результатом прискіпливого планування і спеціальних навичок”. Досягнути цього буває надзвичайно важко, особливо, якщо за столом переговорів лідерами делегацій є ті ж самі люди, що розпалюють ворожнечу. Для знаходження мирних шляхів врегулювання конфлікту потрібні лідери, які вбачають інтереси своєї нації в досягненні довгострокової стабільності, а не в продовженні протистояння чи в тимчасових кон'юнктурних рішеннях.

Тема 2. Основні концепції системи безпеки. Структура та класифікація міжнародних конфліктів.

Поняття концепцій безпеки. Система національної і колективної безпеки. Науково-теоретичні концепції проблем безпеки. Концепція національної та міжнародної безпеки. Політичний та соціальний підходи до формування системи безпеки. Суб'єкти та об'єкти безпеки. Система забезпечення безпеки. Критерії безпеки. Проблема визначення загроз безпеці держави, регіону, світу. Потенційні загрози національній безпеці. Поняття потенціалу безпеки та його складники. Критерії і пріоритети міжнародної та національної безпеки

Класифікація та види міжнародних конфліктів. Основні типи міжнародних конфліктів. Вплив особливостей структури біполярної системи міжнародних відносин на появу окремих типів міжнародних конфліктів. Конструктивні та деструктивні функції міжнародних конфліктів. Структура міжнародного конфлікту. Фази міжнародного конфлікту. Фази наростання міжнародної напруги. Альтернативні варіанти розвитку міжнародної кризи.

Література:

Основна: 4, 6, 11, 13, 15.

Додаткова: 2, 4, 6.

Лекція 3. Військово-політична безпека. Аналіз міжнародних конфліктів.

Час проведення – 2 год.

Поняття військово-політичної безпеки: воєнна політика, оборонна політика, геостратегія, воєнно-політичні інтереси, воєнно-політичні відносини. Військове співробітництво, воєнно-політична обстановка, воєнно-політичний блок, воєнно-політичні концепції, воєнні доктрини, воєнно-стратегічні концепції, міжнародно-правові гарантії, суб'єкти воєнної політики, засоби та ресурси забезпечення воєнно-політичної безпеки, воєнний потенціал. Збройні сили як інститут забезпечення воєнно-політичної безпеки. Воєнно-політична стабільність, воєнно-політичний конфлікт, воєнно-політична криза,

Конфлікт і криза у міжнародних відносинах. Класифікація міжнародних криз. Міжнародні економічні конфлікти. Міжнародні енергетичні конфлікти. Міжнародні політичні

конфлікти. Міжнародні релігійні конфлікти, Міжнаціональні конфлікти. Основні рівні аналізу міжнародних конфліктів. Теорія силової рівноваги в аналізі міжнародних конфліктів. Теорії гегемоністичної стабільності та перетікання силових ресурсів.

Література:

Основна: 2, 4, 7, 9, 10, 11, 12, 15.

Додаткова: 1, 4, 8.

Лекція 4. Сучасні колективні та регіональні системи безпеки. Міжнародні та транснаціональні конфлікти.

Час проведення – 2 год.

Формування сучасної системи безпеки у Європі. Міжнародні системи військової безпеки. Роль НАТО у формуванні та підтриманні європейської і світової безпеки. Сучасні процеси політичної глобалізації та економічної інтеграції з позицій міжнародної безпеки. Проблеми необхідності формування нової системи безпеки. Геополітичні зміни сучасної системи міжнародної безпеки. Теоретичні засади створення міжнародних структур безпеки. Аналіз впливу міжнародних організацій на стан і перспективи розвитку простору безпеки.

Інститут розв'язання міжнародних конфліктів. Дипломатичні засоби вирішення міжнародних конфліктів. Правові засоби вирішення міжнародних конфліктів. Роль ООН у вирішенні міжнародних конфліктів. Міжнародний суд як головний судовий орган ООН.. Гуманітарна інтервенція як метод врегулювання конфліктів. Превентивна дипломатія. Основні причини поширення транснаціональних конфліктів в сучасному світі. Вплив процесів глобалізації на транснаціональні конфлікти. Типи транснаціональних конфліктів. Підходи до вирішення транснаціональних конфліктів.

Література:

Основна: 7, 8, 9, 11, 12, 14, 15,

Додаткова: 4, 7.

Лекція 5. Сучасні моделі міжнародної безпеки. Міжнародний тероризм та етнонаціональні конфлікти.

Час проведення – 2 год.

Поняття і структура міжнародної безпеки. Поняття міжнародної стабільності. Проблеми забезпечення глобальної безпеки. Характеристика сучасних загроз міжнародній системі безпеки. Міжнародні організації системи безпеки. Основні напрямки забезпечення міжнародної безпеки. Геополітичні зміни сучасної системи міжнародної безпеки. Характер системи міжнародних відносин. Теоретичні засади створення міжнародних структур безпеки. Роль ООН у системі контролю глобальної безпеки. Функції ради безпеки ООН. Регіональні міжнародні організації та їх значення у підтриманні безпеки в регіоні та світі (Європейський Союз, Західноєвропейський Союз, Рада Європи, Організація з безпеки та співробітництва в Європі, Північноатлантичний союз та ін.). Договір про колективну безпеку.

Міжнародний тероризм як фактор міжнародних відносин. Вплив структурних змін в міжнародній системі на розвиток міжнародного тероризму. Основні тенденції та форми

розвитку міжнародного тероризму в постбіполярній системі міжнародних відносин. Поняття та форми націоналізму. Передумови поширення етнонаціональних конфліктів у постбіполярному світі. Основні механізми управління етнонаціональними конфліктами. Розподіл держави як засіб попередження етнонаціональних конфліктів.

Література:

Основна: 2, 5, 7, 8, 9, 11, 12.

Додаткова: 3, 5, 8.

2. ПЛАНИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ, ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ТА ПОТОЧНОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК ЗДОБУВАЧІВ НА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТТЯХ

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА

Тема 1: Теорія та практика проблем глобальної безпеки. Феномен міжнародного конфлікту у світовій політиці.

Практичне заняття 1:

Час проведення – 2 год.

Навчальні питання для розгляду на практичному занятті:

1. Роль безпеки для суверенітету держави, стабільності в регіоні, миру у світі.
2. Основні проблеми міжнародної безпеки. Основні поняття та категорії системи безпеки. Безпека як соціальна система.
3. Гносеологія виникнення напруги у міжнародних відносинах.
4. Теоретичні підходи до сутності міжнародних конфліктів.
5. Взаємозв'язок з між національними інтересами та міжнародними конфліктами.
6. Основні погляди на суть та природу міжнародного конфлікту.

Самостійна робота – 14 год.

Завдання для самостійної роботи здобувачів:

1. Ознайомитися з лекційним матеріалом та з рекомендованою літературою за темою та бути готовими відповісти на усні запитання за навчальними питаннями практичного заняття.
2. Підготувати доповідь за темою (на вибір).
3. Визначте напрями дослідження міжнародного конфлікту як явища на сучасному етапі.
4. Вкажіть історичні типи джерел напруги у міжнародних відносинах.

Література:

Основна: 2, 3, 5, 7, 10, 11, 15.

Додаткова: 2, 3, 5.

Тема 2: Типологізація, функції та методи дослідження міжнародних конфліктів. Структура і фази міжнародних конфліктів.

Практичне заняття 2:

Час проведення – 2 год.

Навчальні питання для розгляду на практичному занятті:

1. Поняття концепцій безпеки. Система національної і колективної безпеки.
2. Науково-теоретичні концепції проблем безпеки.
3. Політичний та соціальний підходи до формування системи безпеки.
4. Основні характеристики міжнародного конфлікту.
5. Основні методи дослідження міжнародних конфліктів.
6. Типологія міжнародних конфліктів.
7. Загальна характеристика фаз міжнародного конфлікту.

Самостійна робота – 14 год.

Завдання для самостійної роботи здобувачів:

1. Ознайомитися з лекційним матеріалом та з рекомендованою літературою за темою та бути готовими відповідати на усні запитання за навчальними питаннями практичного заняття.
2. Підготувати доповідь за темою (на вибір).
3. Дати характеристику системи національної і колективної безпеки.
4. Визначити напрями дослідження міжнародного конфлікту як явища на сучасному етапі.
5. Охарактеризуйте функції міжнародного конфлікту.

Література:

Основна: 4, 6, 11, 13, 15.

Додаткова: 2, 4, 6.

Тема 3: Сфери розгортання міжнародних конфліктів. Аналіз міжнародних конфліктів.

Практичне заняття 3:

Час проведення – 2 год.

Навчальні питання для розгляду на практичному занятті:

1. Поняття військово-політичної безпеки: воєнна політика, оборонна політика, воєнно-політичні відносини.
2. Конфлікт і криза у міжнародних відносинах. Межі міжнародного конфлікту.
3. Класифікація міжнародних криз.
4. Міжнародні економічні конфлікти.
5. Міжнародні енергетичні конфлікти.
6. Міжнародні політичні конфлікти.
7. Міжнародні релігійні конфлікти.
8. Міжнаціональні конфлікти.

Самостійна робота – 14 год.

Завдання для самостійної роботи здобувачів:

1. Ознайомитися з лекційним матеріалом та з рекомендованою літературою за темою та бути готовими відповідати на усні запитання за навчальними питаннями практичного заняття.
2. Підготувати доповідь за темою (на вибір).
3. Охарактеризуйте найтипівіші міжнародні кризи сучасності.
4. Законспекуйте основні територіальні положення Статуту ООН, які стосуються міжнародних конфліктів.

Література:

Основна: 2, 4, 7, 9, 10, 11, 12, 15.

Додаткова: 1, 4, 8.

Тема 4: Управління міжнародними конфліктами. Транснаціональні конфлікти.Практичне заняття 4:

Час проведення – 2 год.

Навчальні питання для розгляду на практичному занятті:

1. Формування сучасної системи безпеки у Європі.
2. Міжнародні системи військової безпеки: роль НАТО у формуванні та підтриманні європейської і світової безпеки.
3. Сучасні процеси політичної глобалізації та економічної інтеграції з позицій міжнародної безпеки.
4. Інститут розв'язання міжнародних суперечок.
5. Основні методи та способи вирішення міжнародних конфліктів
6. Транснаціональні конфлікти.
7. Типи транснаціональних конфліктів.

Самостійна робота – 14 год.

Завдання для самостійної роботи здобувачів:

1. Ознайомитися з лекційним матеріалом та з рекомендованою літературою за темою та бути готовими відповідати на усні запитання за навчальними питаннями практичного заняття.
2. Підготувати доповідь за темою (на вибір).
3. Розкажіть про врегулювання конфліктів з позицій функції міжнародного конфлікту.
4. Проаналізуйте роль ООН та її організацій у врегулюванні конфліктів у світі.
5. Дати характеристику Транснаціональних конфліктів.

Література:

Основна: 7, 8, 9, 11, 12, 14, 15,

Додаткова: 4, 7.

Тема 5. Міжнародний тероризм. Етнонаціональні конфлікти.Практичне заняття 5:

Час проведення – 2 год.

Навчальні питання для розгляду на практичному занятті:

1. Поняття і структура міжнародної безпеки.
2. Поняття міжнародної стабільності та забезпечення глобальної безпеки.
3. Характеристика сучасних загроз міжнародній системі безпеки.
4. Міжнародні організації системи безпеки. Основні напрямки забезпечення міжнародної безпеки.
5. Геополітичні зміни сучасної системи міжнародної безпеки.
6. Міжнародний тероризм як феномен.
7. Основні тенденції та форми розвитку міжнародного тероризму в постбіполярній системі міжнародних відносин.
8. Передумови поширення етнонаціональних конфліктів у постбіполярному світі.

Самостійна робота – 14 год.

Завдання для самостійної роботи здобувачів:

1. Ознайомитися з лекційним матеріалом та з рекомендованою літературою за темою та бути готовими відповідати на усні запитання за навчальними питаннями практичного заняття.
2. Підготувати доповідь за темою (на вибір).
3. Проаналізувати останні найвідоміші етнонаціональні конфлікти.
4. Надати характеристику міжнародному тероризму в постбіполярній системі міжнародних відносин.
5. Ознайомитися з основними тенденціями та форми розвитку міжнародного тероризму.
6. Проаналізувати передумови поширення етнонаціональних конфліктів у постбіполярному світі

Література:

Основна: 2, 5, 7, 8, 9, 11, 12.

Додаткова: 3, 5, 8.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ММ-ПРЕЗЕНТАЦІЙ з використанням Microsoft PowerPoint

Мультимедійна презентація – інструмент, що дозволяє передавати інформацію у візуалізованому, схематичному вигляді, що підвищує її цінність.

Загальні вимоги: наявність титульного слайду, на якому зазначаються: тема доповіді, ПІБ студента, навчальна група та факультет; дотримання єдиного стилю оформлення усіх слайдів; дотримання прийнятих правил орфографії, пунктуації, скорочень і правил оформлення тексту (відсутність точки в заголовках і т.д.); перелік використаних джерел (на останньому слайді); не менше 15 слайдів.

Вимоги до дизайну: використання корпоративного шаблону факультету (наявність на всіх слайдах назви, логотипу та електронної адреси факультету МЕВ та ТБ); використання не більше трьох кольорів на одному слайді (один для фону, другий для заголовків, третій для тексту); при виборі кольору тексту та заливки діаграм дотримуватись правила 3-х кольорів – використовувати три основні кольори та їх відтінки; уникати зміни фону слайдів (у виключних випадках, використовувати комфортні тони).

Вимоги до вмісту слайдів: на слайді бажано подавати: одне ключове поняття; 7–8 рядків тексту; одну діаграму з аналітичним коментарем; одну схему SmartArt; зміст презентації

має відповідати меті та завданням доповіді; розташування інформації на слайді – переважно горизонтальне, зверху вниз по головній діагоналі; найбільш важлива інформація має розташовуватися в центрі екрану; якщо на слайді картинка – напис розміщується під нею.

Вимоги до тексту: стислість і лаконічність викладу, максимальна інформативність тексту; для подання текстового матеріалу використовувати шрифт з розміром – 20 пт, мінімально і лише у виключних випадках – 14 пт; використовувати шрифти без зарубок і не більше 1–2-х варіантів шрифтів; довжина рядка не більше 36 знаків; відстань між рядками рекомендована усередині абзацу 1,5, а між –абзаців – 2 інтервали; форматувати текст по ширині, не допускати «рваних» країв тексту; підкреслення використовується лише в гіперпосиланнях.

Вимоги до візуального і анімаційного ряду: матеріал має бути структурований, у тому числі в схемах та організаційних діаграмах; матеріал за потреби підкріплювати доречними графічними зображеннями та відео-фрагментами; цифрові дані краще представляти у вигляді таблиць та діаграм, витриманих у стриманих кольорах; давати посилання на мультимедійний зміст і хмарні дані через функцію гіперпосилання; якість зображення (контраст зображення по відношенню до фону; відсутність «зайвих» деталей на фотографії або картинці, яскравість і контрастність зображення); якість музичного ряду (ненав'язливість музики, відсутність сторонніх шумів); ефекти анімації застосовувати для акцентування уваги на визначених моментах, поетапного виведення вмісту слайду на екран, для демонстрації руху або послідовності дій.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО НАПИСАННЯ ЕСЕ

Есе – самостійна творча письмова робота, ознакою якої є особистісний характер сприймання проблеми та її осмислення, невеликий обсяг, вільна композиція, невимушеність та емоційність викладу.

Мета есе полягає в розвитку навичок самостійного творчого мислення й письмового послідовного викладу власних думок.

Есе дозволяє авторові навчитися чітко й грамотно формулювати думки, структурувати інформацію, використовувати основні категорії аналізу, виділяти причиново-наслідкові зв'язки, ілюструвати поняття відповідними прикладами, аргументувати свої висновки; володіти науковим стилем мовлення.

Есе виражає індивідуальні враження й міркування автора з конкретного приводу або предмета й не претендує на вичерпне трактування. Відносно обсягу й функції межує, з одного боку, з науковою статтею й літературним нарисом (з яким есе нерідко плутають), з іншого боку – з філософським трактатом. Есеїстичному стилю властиві образність, рухливість асоціацій, нерідко антитиповість мислення, орієнтування на інтимну відвертість і розмовну інтонацію.

Види есе:

1) Вільне – невеликий обсяг (7–10 речень); вільна форма і стиль викладу; довільна структура; обов'язкова вимога – наявність позиції автора.

2) Формальне – дотримання структури тексту; наявність відповідних компонентів (тези, аргументи, приклади, оцінювальні судження, висновки); обґрунтування (аргументування) тези.

Види формального есе:

- інформаційне (есе-розповідь, есе-визначення, есе-опис);
- критичне;
- есе-дослідження (порівняльне есе, есе-протиставлення, есе причини-наслідку, есе-аналіз).

Вимоги до формального есе:

1. Обсяг – 2–3 сторінки тексту (200–300 слів).
2. Есе повинно сприйматися як цілісний твір, ідея якого зрозуміла й чітка.
3. Кожен абзац есе розкриває одну думку.
4. Необхідно писати стисло і ясно. Есе не повинно містити нічого зайвого, має нести лише інформацію, необхідну для розкриття ідеї есе, власної позиції автора.
5. Есе має відрізнятися чіткою композиційною побудовою, бути логічним за структурою. В есе, як і в будь-якому творі, повинна простежуватися внутрішня логіка, що визначається, з одного боку, авторським підходом до обговорюваного питання, а з іншого – самим питанням. Необхідно уникати різких стрибків від однієї ідеї до іншої, думка має розкриватися послідовно.
6. Есе повинно засвідчити, що його автор знає й осмислено застосовує теоретичні поняття, терміни, узагальнення, ідеї.
7. Есе має містити переконливе аргументування порушеної проблеми.

Есе повинне містити: чіткий виклад суті поставленої проблеми, включати самостійно проведений аналіз цієї проблеми з використанням концепцій і аналітичного інструментарію, розглянутого в рамках дисципліни, висновки, що узагальнюють авторську позицію з поставленої проблеми.

Структура есе:

Есе складається з таких частин – вступ, основна частина, висновок.

Вступ – обґрунтування вибору теми есе (1–2 абзаци). На цьому етапі дуже важливо правильно сформулювати тезу, яку Ви розкриєте в основній частині. У вступі фокусується увага на проблематиці есе, ставляться ключові питання. Не зайвим буде вказівка на актуальність (значимість для сучасного суспільства) проблеми есе. На цьому етапі дуже важливо правильно **сформулювати питання, на які ви збираєтеся знайти відповідь у ході свого дослідження**. При роботі над вступом можуть допомогти відповіді на наступні питання: «Чи потрібно давати визначення термінам, що пролунали в темі есе?», «Чому тема, яку я розкриваю, є важливою в даний момент?», «Які поняття будуть залучені в мої міркування?», «Чи можу я розділити тему на трохи більше дрібних підтем?» і т. д. Використовуйте «пастки» для залучення уваги, такі як: цитата, вірш, питання, роздуми, незвичайні факти, ідей або смішні історії. Немає необхідності висловлювати в першій пропозиції основну думку. Уникайте таких фраз, як «Це есе про...» або «Я збираюся говорити про...».

Основна частина – теоретичні основи обраної проблеми й виклад основного питання (3–5 абзаци). Ця частина припускає розвиток аргументації й аналізу, а також обґрунтування їх, виходячи з наявних даних, інших аргументів і позицій. Тут мало погодитися або не погодитися з чіткою думкою, необхідно продовжити або доповнити її. Аргументи повинні бути послідовними. Кожна думка має підкріплюватися доказами. У процесі побудови есе необхідно пам'ятати, що один абзац повинен містити тільки одне твердження й відповідний доказ. Виражайте свої думки зрозуміло. Підкріплюйте основні ідеї фактами, роздумами, ідеями, яскравими описами, цитатами або іншою інформацією чи матеріалами. Один зі способів визначення основних пунктів есе та логічності висвітлення теми в цілому – використання підзаголовків для позначення в головній частині ключових моментів аргументованого викладення.

Висновок – узагальнення й аргументовані висновки до теми, які підсумовують есе або ще раз вносять пояснення, підкріплюють зміст і значення викладеного в основній частині (1–2 абзаци). Пр продемонструйте вашу позицію щодо порушеної проблеми. Методи, що рекомендують для складання висновка: повторення, ілюстрація, цитата. Висновок може містити такий дуже важливий, що доповнює есе, елемент як вказівка на застосування дослідження, на розвиток взаємозв'язків з іншими проблемами.

При оцінюванні есе в центрі уваги знаходиться: здібність розуміти, оцінювати та встановлювати зв'язки між ключовими моментами проблем та запитань; уміння

диференціювати протилежні підходи та моделі, застосовуючи їх до емпіричного матеріалу або дискусії з принципових питань; здібність критично та незалежно оцінити наявні дані, точку зору, позицію, аргументи; здатність до застосування аналітичних підходів, моделей тощо.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК ЗДОБУВАЧІВ, ЕКЗАМЕНАЦІЙНИХ РОБІТ

Перелік екзаменаційних питань

1. Роль глобальної безпеки для суверенітету держави, стабільності в регіоні, миру у світі.
2. Основні проблеми міжнародної безпеки.
3. Філософський, політологічний та правовий зміст національної та міжнародної безпеки.
4. Основні поняття та категорії системи безпеки.
5. Теоретичні підходи до сутності міжнародних конфліктів.
6. Взаємозв'язок з між національними інтересами та міжнародними конфліктами.
7. Гносеологія виникнення напруги у міжнародних відносинах.
8. Теоретичні підходи до сутності міжнародних конфліктів.
9. Історичні етапи виникнення напруги у міжнародних конфліктах.
10. Поняття та структура міжнародного конфлікту.
11. Особливості філософського знання про міжнародний конфлікт.
12. Типологія філософських поглядів стосовно конфлікту.
13. Причини виникнення міжнародних конфліктів.
14. Теологічні концепції міжнародних конфліктів.
15. Поняття концепцій безпеки.
16. Системи національної і колективної безпеки.
17. Науково-теоретичні концепції проблем безпеки.
18. Концепція національної та міжнародної безпеки.
19. Політичний та соціальний підходи до формування системи безпеки.
20. Суб'єкти та об'єкти безпеки. Система забезпечення безпеки.
21. Критерії безпеки. Проблема визначення загроз безпеці держави, регіону, світу.
22. Потенційні загрози національній безпеці.
23. Поняття потенціалу безпеки та його складники. Критерії і пріоритети міжнародної та національної безпеки.
24. Погляди політичного реалізму на причини міжнародних конфліктів.
25. Методологія дослідження міжнародних конфліктів: загальний огляд.
26. Типологія міжнародних конфліктів: критерії та підходи.
27. Основні типи сучасних міжнародних конфліктів.
28. Поняття військово-політичної безпеки: воєнна політика, оборонна політика.
29. Геостратегія, воєнно-політичні інтереси, воєнно-політичні відносини.
30. Військове співробітництво, воєнно-політична обстановка, воєнно-політичний блок.
31. Воєнно-політичні концепції, воєнні доктрини, воєнно-стратегічні концепції.

32. Міжнародно-правові гарантії, суб'єкти воєнної політики,
33. засоби та ресурси забезпечення воєнно-політичної безпеки, воєнний потенціал.
34. Збройні сили як інститут забезпечення воєнно-політичної безпеки.
35. Воєнно-політична стабільність, воєнно-політичний конфлікт, воєнно-політична криза.
36. Формування сучасної системи безпеки у Європі.
37. Міжнародні системи військової безпеки.
38. Роль НАТО у формуванні та підтриманні європейської і світової безпеки.
39. Сучасні процеси політичної глобалізації та економічної інтеграції з позицій міжнародної безпеки.
40. Проблеми необхідності формування нової системи безпеки.
41. Геополітичні зміни сучасної системи міжнародної безпеки.
42. Теоретичні засади створення міжнародних структур безпеки.
43. Аналіз впливу міжнародних організацій на стан і перспективи розвитку простору безпеки.
44. Поняття і структура міжнародної безпеки. Поняття міжнародної стабільності.
45. Проблеми забезпечення глобальної безпеки.
46. Конструктивний потенціал конфліктів і міжнародна безпека.
47. Передумови поширення етнонаціональних конфліктів у постбіполярному світі.
48. Основні механізми управління етнонаціональними конфліктами.
49. Вплив кризи американського лідерства на міжнародну конфліктогенність.
50. Основні джерела дестабілізації та ризику у постбіполярній системі міжнародних відносин.
51. Вплив процесів глобалізації на транснаціональні конфлікти.
52. Типи транснаціональних конфліктів.
53. Міжнародні організації системи безпеки.
54. Основні напрямки забезпечення міжнародної безпеки.
55. Геополітичні зміни сучасної системи міжнародної безпеки.
56. Теоретичні засади створення міжнародних структур безпеки.
57. Роль ООН у системі контролю глобальної безпеки.
58. Функції ради безпеки ООН.
59. Міжнародні безпекові організації та їх значення у підтриманні безпеки в регіоні та світі.
60. Договір про колективну безпеку.

Приклад екзаменаційного білету

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Факультет міжнародних економічних відносин та туристичного бізнесу

Галузь знань: 29 «Міжнародні відносини»
Спеціальність: 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»
Освітня програма: «Міжнародна інформаційна безпека»
Семестр: 1
Форма навчання: денна

Рівень вищої освіти: другий (магістерський)

Навчальна дисципліна: «Глобальна безпека та міжнародні конфлікти»

ЕКЗАМЕНАЦІЙНИЙ БІЛЕТ № 1

1. Дати відповідь на тестові завдання (Додаток 1).

Затверджено на засіданні кафедри міжнародних відносин,
міжнародної інформації та безпеки
протокол № 1 від “26” серпня 2020 р.

Завідувач кафедри _____ Л. В. НОВІКОВА

Екзаменатор _____ Л. В. ЗІНЯК

4. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна література

1. Багінський А.В. Заходи держави у постконфліктному суспільстві // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право: зб. наук. праць. – Київ, 2019. – № 1 (41). – С. 17-21. Принт», 2016. – № 1/2 (29/30). – С. 19-25.

2. Базове дослідження із застосування правосуддя перехідного періоду в Україні: монографія / за заг. ред. А. П. Буценка, М. М. Гнатівського. – К.: «РУМЕС», 2017. – 592 с.

3. Задорожна М. Вирішення конфліктів як основа демократизації суспільної свідомості та підвищення ефективності державного управління // «Демократичне врядування». Науковий вісник. – 2014. – Вип. 14. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2014_14_12

4. Зовнішньополі і комунікативні технології. Підручник. – К. : Центр вільної преси, 2016. – 416 с. Авторський колектив: Макаренко Є. А., Рижков М. М., Піпченко Н. О., Москаленко Т. В., Кучмій О. П., Сербіна Н. Ф., Сербіна К. Ю., Фролова О. М., Шевченко О.В.

5. Зовнішня та безпекова політика США: аналітичні дослідження. Монографія / Макаренко Є. А., Рижков М. М., Погорська І. І., Піпченко Н. О. – К. : Центр вільної преси, 2016. – 456 с.

6. Ледерак Дж. П. Розбудова миру: стале примирення в розділених суспільствах. Пер. з англ. Д. Каратєєва та Л. Лозової. – К.: Дух і літера, 2019. – 256 с.

7. Регіональні стратегії США і Європи: зовнішньополітичний і безпековий вимір. Монографія.– К. : Центр вільної преси, 2016. – 528 с. Авторський колектив: Головченко В. І., Копійка В. В., Макаренко Є. А., Ожеван М. А., Піпченко Н. О., Погорська І. І., Ржевська Н. Ф., Рижков М. М., Тихомирова Є. Б., Федуняк С. Г., Чекаленко Л. Д., Шевчук О. В., Ціватий В. Г., Добржанська О. Л., Белоусова Н. Б., Кучмій О. П., Мінгазутдінов І. О., Сербіна Н. Ф., Сербіна К. Ю.

8. Комунікативні тренди міжнародних відносин. Монографія – К. : Центр вільної преси, 2016. 8.– 614 с. Авторський колектив: Макаренко Є. А., Рижков М. М., Піпченко Н. О., Москаленко Т. В., Погорська І. І., Белоусова Н.Б., Кучмій О. П., Сербіна Н. Ф., Сербіна К. Ю., Фролова О. М., Шевченко.
9. Коломієць О.В. Концепт міжнародної безпеки в контексті глобалізації: монографія. К.: Вид-во КиМУ, 2016. 427 с.
10. Стратегічні комунікації. Підручник. – К. : Вадекс, 2019. – 446 с. Авторський колектив: Бебик В.М., Даниленко С.І., Копійка В.В., Макаренко Є.А., Мінгазутдінов І.О., Мінгазутдінова Г.І., Ожеван М.А., Піпченко Н.О., Рижков М.М., Петров В.В., Погорська І.І., Тихомирова Є.Б., Шевченко О.В. Підручник. – К. : Центр вільної преси, 2016. – 418 с. безпека: теорія і практика».
11. Любовець Г. Національна безпека та її інформаційна складова / Григорій Любовець, Валерій Король // Мова і суспільство. – 2016. – Випуск 7. – С. 95-107. 12
12. Стратегічне партнерство в міжнародних відносинах. Монографія – К. : Вадекс, 2018. – 542 с. Авторський колектив: Брусиловська О. І., Бурдяк В. І., Зайцева М. В., Копійка В. В., Кучмій О. П., Мазурець Ю. О., Макаренко Є. А., Мінгазутдінов І. О., Мінгазутдінова Г. І., Ожеван М. А., Остап'як В. І., Піпченко Н. О., Погорська І. І., Рижков М. М., Тихомирова Є. Б., Федуняк С. Г., Фролова О. М., Шевченко О. В., Шевчук О. В.
13. Саміт НАТО у Варшаві: підсумки й уроки. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/2049186-samit-nato-u-varsavipidsumki-j-uroki.html (дата звернення: 20.09.2018). NATO Policy for the Protection of Civilians. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133945.htm (дата звернення: 20.09.2018).
14. Ярміш Н.О. Поняття громадської безпеки. Вісник кримінологічної асоціації України. К., 2015. Вип. 3 (№ 11). С. 236.
15. Reparations in Columbia: where to? Mapping the Colombian Landscape of Reparations for Victims of the Internal Armed Conflict: Policy paper, February, 2019. – Mode of access: <https://reparations.qub.ac.uk/assets/uploads/ColumbiaReparationsPolicyReportFORAPPRO>
16. Selby, J. «The myth of liberal peace-building» // Conflict, Security & Development, Vol. 13. – No. 1. – 2013 – pp.57-86.

Допоміжна література

1. Авксентьєва Т.Г. Політика і влада в інформаційну епоху: український контекст: монографія. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2013. 323 с.
2. Мандрагеля В. А. Причини та характер воєн (збройних конфліктів): філософсько-соціологічний аналіз: Монографія. – К.: ЄУ, 2003. – 570 с.
3. Міжнародне право: Навч. посібник / За ред. М.В. Буроменського – К.: Юрінком Інтер, 2005.
4. Кушнір Д. В. Безпековий фактор формування регіональної системи міжнародних відносин у Перській затоці (Рукопись) : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. політ. наук [спец.]. - К., 2011
5. Коппель О.А., Пархомчук О.С. Міжнародні системи. Світова політика. Київ: ФАДА,

ЛТД. - 2015. -224 с.

6. Капітоненко М.Г. Традиційні міждержавні та внутрішні конфлікти в постбіполярній системі міжнародних відносин // Актуальні проблеми міжнародних відносин. - Вип. 36, част. 2.- К.: ІМВ, 2014. - С. 37-43.

7. Трансформація міжнародної безпеки: сучасні виклики та загрози. Матеріали міжнародної наукової конференції. Львів, 22-23 березня 2018 р. / Упорядники: М. Мальський, Р. Вовк, О. Кучик, П. Байор. - Львів: Факультет міжнародних відносин ЛНУ імені Івана Франка, 2018. - 187 с.

8. Пелих А. О. Воєнно-політичні моделі держав в управлінні національною безпекою євроатлантичних і пострадянських країн. Дисертація на здобуття наукового ступеня к.держ.упр. - К., 2017.

Посилання на інформаційні ресурси в Інтернеті, відео – лекції, інше методичне забезпечення

1. Верховна Рада України – www.zakon1.rada.gov.ua
2. Міністерство закордонних справ – <http://mfa.gov.ua/ua>
3. Міністерство юстиції - <https://minjust.gov.ua/ua>
4. Конституційний суд України - <http://www.ccu.gov.ua/uk/index>
5. Організація Об'єднаних Націй - <http://www.un.org/>
6. Європейський суд з прав людини - <http://echr.coe.int/>
7. Європейський союз - <http://eeas.europa.eu/>
8. Організація з безпеки та співробітництва в Європі - <http://www.osce.org/>
9. Рада Європи - <http://www.coe.int/web/portal/home>
10. Управління Верховного комісара ООН з прав людини - <http://www.ohchr.org/>
11. Національна парламентська Бібліотека України - <http://www.nplu.org/>
12. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського - www.nbuv.gov.ua
13. Київська центральна міська публічна бібліотека ім. Лесі Українки - <http://lucl.lucl.kiev.ua>
14. Центральна наукова бібліотека Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна - <http://www.univer.kharkov.ua>
15. Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка - <http://korolenko.kharkov.com>